

Krzysztof STRZAŁKA

Uniwersytet Jagielloński

Instytut Studiów Europejskich

„ROZSZERZONE MORZE ŚRÓDZIEMNE” JAKO STRATEGICZNY KIERUNEK WŁOSKIEJ POLITYKI ZAGRANICZNEJ I BEZPIECZEŃSTWA

ABSTRACT „The Enlarged Mediterranean” as a strategic direction of Italian foreign and security policy

„The Enlarged Mediterranean” is a strategic and geopolitical concept expressing the extent of Italian national, economic and security interests in the near and distant Mediterranean. This area, encompassing the entire Mediterranean basin and the areas directly and indirectly adjacent to it (North Africa, Sub-Saharan Africa, the Near and Middle East, the Black Sea), has become a priority focus of Italian foreign and security policy for several years. Indeed, the country’s most vital political and economic interests are concentrated in this area: the security of maritime trade routes, an area for the exploitation and supply of energy resources and a region of action to counter illegal immigration and terrorism. The strategic importance of this region for Italian foreign, security and defense policy increased after the Russian aggression against Ukraine and the outbreak of conflict in the Middle East. The significant increase in the region’s instability, with less interest from the EU, NATO and the US in the „southern flank”, has forced Italy to concentrate its efforts on Africa, a particularly sensitive area within the „enlarged Mediterranean”. Indeed, from the African continent come Italy’s most important security challenges: illegal immigration and energy security for the economy, as well as opportunities for economic expansion and the accentuation of its role as an international middle power. For this reason, Italy has become one of the main initiators and promoters of a new approach to cooperation with Africa (through the Mattei Plan for Africa”) and guarantors of security in the region. The aim of this article is to systematically analyze Italy’s foreign and se-

curity policy in the area of the „enlarged Mediterranean” and to illustrate, with the example of its specific involvement in the African area, its growing international role.

Keywords: Italy's foreign policy, Mediterranean, Africa, Mattei Plan

Słowa kluczowe: polityka zagraniczna Włoch, Morze Śródziemne, Afryka, plan Mattei

WPROWADZENIE

Celem artykułu jest systemowa analiza polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Włoch na obszarze „rozszerzonego Morza Śródziemnego” (obejmującego również Afrykę)¹, wskazanie na przyczyny i kontekst strategicznej koncentracji włoskich władz na tym obszarze na tle sytuacji geopolitycznej w Europie oraz w Afryce i na Bliskim Wschodzie w ostatnich latach. W toku wywodu przestudiowana zostanie szczegółowo koncepcja „rozszerzonego Morza Śródziemnego”, jak również jego ewolucja i dynamiczny rozwój pod wpływem czynników zewnętrznych i wewnętrznych. Artykuł powinien udzielić odpowiedzi na pytanie, jakie interesy narodowe Włoch na obszarze „rozszerzonego Morza Śródziemnego” zdecydowały o strategicznej koncentracji polityki zagranicznej tego państwa na tym obszarze. Istotna będzie również odpowiedź na pytanie, jakie czynniki zdecydowały o tym, że nastąpiło wyraźne przesunięcie priorytetów polityki zagranicznej Włoch na „rozszerzone Morze Śródziemne”, i w jakim stopniu przyczyniły się do tego ostatnie wydarzenia międzynarodowe w postaci agresji Rosji na Ukrainę w lutym 2022 roku oraz wybuch konfliktu na Bliskim Wschodzie po ataku Hamasu na Izrael w październiku 2023 roku. W toku rozważań analizie zostanie poddany tzw. plan Mattei dla Afryki jako najnowsza włoska inicjatywa na obszarze „rozszerzonego Morza Śródziemnego”, a także przejaw i przykład dynamicznej interpretacji i ewolucji tej koncepcji, zarówno w wymiarze terytorialnym, jak i strategicznym oraz ekonomiczno-społecznym. Analiza tego planu zostanie przeprowadzona również w kontekście i na podstawie teorii ról międzynarodowych Włoch w Afryce.

Główna teza sprowadza się do udowodnienia, że skoncentrowane na obszarze „rozszerzonego Morza Śródziemnego” włoskie interesy narodowe są żywotne, strategiczne i o trwałym charakterze oraz że będą one stanowiły główny priorytet i kierunek polityki zagranicznej Włoch przez najbliższe lata. Na przykładzie planu Mattei autor będzie starał się dowieść, na ile aktywność Rzymu jest przejawem działania państwa – **średniej potęgi**, na ile próbą kreowania autonomicznej i samodzielnej polityki zagranicznej, oraz jakie czynniki będą decydowały o powodzeniu tego planu w najbliższej przyszłości.

¹ Koncepcja i zakres terytorialny „rozszerzonego Morza Śródziemnego” wyjaśniony zostanie w oddzielnym podrozdziale.

Podstawą metodologii pracy jest systemowa analiza polityki zagranicznej Włoch na obszarze „rozszerzonego Morza Śródziemnego”. Zastosowana zostanie również teoria ról międzynarodowych Włoch (ang. *role theory*) w odniesieniu do kontynentu afrykańskiego w kontekście zgłoszenia planu Mattei dla Afryki jako wyraz szczegółowego i zarazem dynamicznego rozwinięcia koncepcji „rozszerzonego Morza Śródziemnego” przez włoskich decydentów politycznych.

Struktura artykułu oparta jest na logicznej i dedukcyjnej analizie polityki zagranicznej Włoch na obszarze „rozszerzonego Morza Śródziemnego”. Przechodząc od ogółu do szczegółu, tzn. od przedstawienia ogólnych kierunków włoskiej polityki zagranicznej, a następnie uwarunkowań, założeń i celów włoskiej strategii na obszarze „rozszerzonego Morza Śródziemnego”, uwaga zostanie skoncentrowana na szczegółowej analizie nowego wymiaru tej strategii w postaci planu Mattei dla Afryki. W nim bowiem przejawia się, zdaniem autora, w sposób szczególny średnio-mocarstwowa rola międzynarodowa Włoch. Odrębne podrozdziały na początku pracy zostały poświęcone wyjaśnieniu koncepcji „rozszerzonego Morza Śródziemnego”, jak również przedstawieniu ról międzynarodowych Włoch na obszarze Afryki jako podstawy teoretycznego ujęcia polityki Włoch wobec kontynentu afrykańskiego w kontekście planu Mattei. Podrozdziały analizujące zaangażowanie Włoch w Afryce w wybranych sektorach oraz poświęcone perspektywom realizacji planu Mattei stanowią empiryczne uzasadnienie przyjętej teorii ról międzynarodowych.

Termin „rozszerzone Morza Śródziemne” z uwagi na dynamiczny rozwój samej koncepcji stosowany jest w artykule w odniesieniu do akwenu Morza Śródziemnego, jak również przylegających do niego bezpośrednio i pośrednio obszarów na południu i południowym wschodzie: Afryki Północnej, Afryki Subsaharyjskiej od Zatoki Gwinejskiej po Róg Afryki oraz Bliskiego i Środkowego Wschodu i Morza Czarnego. Jednakże z troski o precyzję i jasność przekazu używany będzie termin „rozszerzone Morze Śródziemne” i Afryka, aby zaakcentować rolę kontynentu afrykańskiego w niniejszej pracy.

GŁÓWNE KIERUNKI WŁOSKIEJ POLITYKI ZAGRANICZNEJ

Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa Włoch w czasie „zimniej wojny” i po jej zakończeniu skoncentrowana była na trzech strategicznych obszarach, nazywanych niekiedy kręgami koncentrycznymi: atlantyckim, europejskim i śródziemnomorskim. Stanowiły one wyraz realizacji włoskich interesów narodowych oraz utrzymywania statusu „średniego państwa” na arenie międzynarodowej². W wymiarze atlantyckim oznaczało to bliską współpracę ze Stanami Zjednoczonymi oraz z NATO przede wszystkim w sprawach bezpieczeństwa. Kierunek europejski wyznaczony był przez aktywny, choć bardziej deklaratorywny udział Włoch w integracji europejskiej, najpierw jako państwa

² A. Varsori, *Dalla rinascita al declino. Storia internazionale dell'Italia repubblicana*, Bologna 2022, s. 515-536; *Manuale della politica estera italiana 1947-1993*, red. L.V. Ferraris, Roma-Bari 1996, s. 416-430.

założyciela Wspólnot Europejskich, a później Unii Europejskiej. Z kolei obszar śródziemnomorski, wynikający z geopolitycznego położenia kraju w centrum Morza Śródziemnego, stanowił od zawsze element realizacji bardziej autonomicznej polityki zagranicznej Włoch i wyraz ich średnio-mocarstwowych ambicji³.

Dwa pierwsze obszary (atlantycki i europejski) były od zawsze elementami pewnej rywalizacji między poszczególnymi ugrupowaniami politycznymi rządzącymi Włochami po 1992 rok. Kierunek atlantycki był bardziej preferowany przez koalicje centrowe (m.in. w okresach rządów Silvio Berlusconi – 1994-1995, 2001-2006, 2008-2011 oraz od 2022 roku), które dążyły do utrzymania bliskich relacji ze Stanami Zjednoczonymi. Kierunek europejski znajdował natomiast z reguły większe poparcie wśród ugrupowań centrolewicowych (sprawujących władzę w latach 1995-2001, 2006-2008, 2013-2018, 2019-2021), które opowiadały się za rozwijaniem i pogłębieniem relacji Rzymu z UE. Żadna z tych koalicji nie kwestionowała przy tym przynależności Włoch do UE i NATO oraz strategicznego wymiaru sojuszu z USA⁴.

Kierunek śródziemnomorski cieszył się niezmiennie równomiernym i wysokim zainteresowaniem rządzących ugrupowań politycznych z uwagi na skumulowanie na tym obszarze szeregu pierwszorzędnych włoskich interesów narodowych, które pozostały niezmiennie. Przede wszystkim dotyczyły one sfery bezpieczeństwa (migracje i zwalczanie terroryzmu), gospodarki i handlu (morskie szlaki eksportowe i importowe) oraz energetyki (dostawy źródeł energii). Znaczenie tego obszaru dla włoskiej polityki zagranicznej dodatkowo wzrosło po zamachach we wrześniu 2001 roku w związku z walką z terroryzmem międzynarodowym i operacjami USA w Iraku i Afganistanie oraz po „arabskiej wiosnie ludów” w krajach Afryki Północnej (2010-2012) i wybuchu wojny domowej w Libii i w Syrii⁵. Wyzwania, które przybrały postać kryzysu migracyjnego dotyczącego szczególnie Włochy, nakazały włoskim decydentom spojrzeć głębiej i szerzej na problem relacji z państwami południowych wybrzeży Morza Śródziemnego, Afryki, Bliskiego i Środkowego Wschodu w kontekście ochrony interesów narodowych i polityki bezpieczeństwa⁶. W tym czasie, w związku z pracami nad nową Białą księgą dotyczącą międzynarodowej obrony i bezpieczeństwa, we włoskim dyskursie politycznym pojawiła się koncepcja „rozszerzonego Morza Śródziemnego” (termin włoski: *Mediterraneo allargato*, ang. *Enlarged/Wider Mediterranean*). Zaczęto ją stosować coraz częściej zarówno w oficjalnych debatach politycznych, jak również w literaturze naukowej i politologicznej w odniesieniu do zasięgu włoskich interesów strategicznych w akwenie Morza Śródziemnego wraz z przyległymi regionami.

³ V. Coralluzzo, *La politica estera dell'Italia repubblicana (1946-1992). Modello di analisi e studio di casi*, Milano 2000, s. 36-38.

⁴ *Italy's Foreign Policy in the Twenty-First Century. The New Assertiveness of an Aspiring Middle Power*, red. G. Giacomello, B. Verbeek, Lanham 2011, s. 1-4.

⁵ E. Diodato, *Allargato o allungato? Il Mediterraneo nella politica estera e di sicurezza dell'Italia repubblicana*, [w:] *La guerra ai confini d'Europa. Incognite e prospettive mediterranee per l'Italia*, red. E. Diodato, F. Guazzini, Milano 2014, s. 72-96.

⁶ G. Chirico, *L'Italia e il Mediterraneo*, [w:] *Geopolitica e strategia. L'Italia nel Mediterraneo allargato*, red. L. Di Biella [et al.], Modena 2024, s. 143-145.

KONCEPCJA „ROZSZERZONEGO MORZA ŚRÓDZIEMNEGO”, NARODZINY, ROZWÓJ I PERSPEKTYWY

Koncepcja „rozszerzonego Morza Śródziemnego” została wprowadzona do wąskiego grona włoskich planistów wojskowych na początku lat 80. XX wieku przez kontradmirała Piera Paolo Ramoino w trakcie jego wykładów dotyczących strategii morskiej w Instytucie Wojny Morskiej w Livorno (przeniesiony później do Wenecji zmienił nazwę na Instytut Morskich Studiów Wojskowych)⁷. Termin ten powstał w wyniku analizy geopolitycznej włoskich interesów bezpieczeństwa wymienionych wyżej i połączenia ich z wizją działań operacyjnych włoskiej Marynarki Wojennej. Istotny wpływ na powstanie tej koncepcji wywarła kultura strategiczna i tradycja morską państw włoskich przed Zjednoczeniem Włoch (Republiki Weneckiej i Republiki Genueskiej), ich ekspansja polityczna i gospodarcza oraz kierunki polityki kolonialnej Królestwa Włoch pod koniec XIX i na początku XX wieku (Morze Czerwone, Zatoka Adeńska, Afryka Wschodnia i Afryka Północna). W ten sposób narodził się początkowo morski teatr działań operacyjnych na obszarze „rozszerzonego Morza Śródziemnego”, zdefiniowany przez ograniczone środowisko geograficzne, ale wymagający określonego scenariusza, tj. strategii⁸. Zrodzony w przestrzeni akademickich strategów wojskowych termin „rozszerzone Morze Śródziemne” szybko udowodnił swoją wartość również na poziomie koncepcyjnym, nawet jeśli dopiero na początku XXI wieku, w nowej siedzibie Instytutu w Wenecji, opracowano prawdziwą jego definicję: *Morski Teatr Operacyjny o głównym znaczeniu narodowym, obejmujący wszystkie kraje, wobec których Włochy definiują własną jednolitą i niezależną strategię bezpieczeństwa*⁹.

W swej pierwotnej, operacyjnej i wojskowo-morskiej wersji „rozszerzone Morze Śródziemne” obejmowało geograficznie właściwy basen śródziemnomorski, Zatokę Gwinejską, zachodnią część Oceanu Indyjskiego, Zatokę Adeńską, Morze Arabskie i Zatokę Perską oraz właściwy obszar lądowy wyznaczony przez te akweny, tzn. Afrykę Północną, Afrykę Subsaharyjską, Bliski i Środkowy Wschód¹⁰.

Włoscy badacze geopolityki początkowo z pewną ostrożnością podchodzili do posługiwania się pojęciem „rozszerzonego Morza Śródziemnego”. Geostrategiczny wymiar tej koncepcji został po raz pierwszy oficjalnie zakreślony wraz z początkiem „wojny z terroryzmem”, po zamachach w 2001 roku na World Trade Center i przedstawiony w Białej księdze bezpieczeństwa i obrony Włoch z 2002 roku. Wprawdzie użyto określenia „łuk kryzysu” (wł. „*l'arco della crisi*”) dla podkreślenia obszaru braku stabilności i kryzysu oraz związanych z tym wyzwań dla bezpieczeństwa Włoch w regionie Morza Śródziemnego, ale pokrywał się on z geograficznym zakresem opracowanym dla celów operacyjnych przez Włoską Marynarkę Wojenną¹¹.

⁷ P.P. Ramoino, *Fondamenti di strategia navale*, Roma 1999, s. 41.

⁸ Tamże, s. 42.

⁹ A. Liorsi, *Gli interessi nazionali e il Mediterraneo allargato*, [w:] *L'Italia è un Paese marittimo? Il pubblico potere nella protezione navale degli interessi nazionali*, red. G. Beffani, Trieste 2024, s. 47-52, 55-61.

¹⁰ Tamże, s. 60-62.

¹¹ *Libro Bianco 2002*, Ministero della Difesa, Roma 2002, s. 11, [online] https://files.studiperlapace.it/spp_files/docs/20060816165432.pdf, 15 X 2024.

Kilkanaście lat później wydarzenia w Afryce Północnej w latach 2010-2012 oraz coraz bardziej niestabilna sytuacja na Bliskim Wschodzie i w Afryce Subsaharyjskiej bezpośrednio wpłynęły na geopolityczną sytuację Włoch i ich pozycję na Morzu Śródziemnym. Było to szczególnie widoczne po zajęciu Krymu przez Rosję w 2014 roku i skoncentrowaniu głównej uwagi USA i NATO w Europie na flance wschodniej. Obszar śródziemnomorski zaczął być postrzegany przez Rzym jako strategiczny dla interesów kraju, wymagający szczególnego zaangażowania sił pod względem wojskowym, gospodarczym i inwestycyjnym. W tej nowej sytuacji geopolitycznej w 2015 roku powstała znowelizowana wersja Białej księgi bezpieczeństwa międzynarodowego i obrony Włoch, która definiowała zagrożenia dla bezpieczeństwa państwa. Dokument, który wciąż zachowuje aktualność, podkreśla, że Włochy znajdują się w centrum obszaru euro-śródziemnomorskiego, tj. strefy geopolitycznej, składającej się z różnorodnych wprawdzie regionów, ale połączonych wspólnymi losami i grawitującymi w kierunku basenu Morza Śródziemnego. Ta grawitacja łączy pięć regionów o różnych cechach: kraje Unii Europejskiej, region Bałkanów, region Morza Czarnego, Bliski Wschód i Maghreb. Zaznaczono w nim również, że obszar euro-śródziemnomorski znajduje się pod silnym wpływem dynamiki występującej w innych regionach, w szczególności tych bezpośrednio sąsiadujących z Morzem Śródziemnym: Maszreku, Sahelu, Rogu Afryki, regionu Zatoki Perskiej¹². W tym opisie brakuje wprawdzie Afryki Subsaharyjskiej, ale są w nim mniejsze regiony (Sahel i Róg Afryki), które wchodzi w jej skład. Zasadniczo więc pokrywa się z pierwotnym, operacyjnym zasięgiem „rozszerzonego Morza Śródziemnego”. W Białej księdze z 2015 roku obszar śródziemnomorski znalazł się wśród absolutnych priorytetów polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Włoch (obok kierunku transatlantyckiego), co przełożyło się również na konkretne działania w sferze polityki obronnej¹³.

Dynamika zmian środowiska międzynarodowego wokół Włoch po 2015 roku spowodowała, że koncepcja „rozszerzonego Morza Śródziemnego” stała się z cenioną i użyteczną formułą używaną na różnych poziomach dyskursu politycznego określającego zasięg włoskich interesów narodowych i bezpieczeństwa, choć przedstawiana była w różnych konfiguracjach interpretacyjnych i pod innymi nazwami. Najważniejsze włoskie czasopismo geopolityczne „Limes” w zasadzie nie stosuje tego pojęcia. Definiując zakres włoskich interesów, kładzie nacisk bardziej na kwestie strategicznych połączeń morskich i aspekt geoeconomiczny. Posługuje się terminem „Ocean Środkowy” (wł. *Medioceano*), ale zasięg geograficzny pokrywa się z koncepcją „rozszerzonego Morza Śródziemnego”:

¹² *Libro Bianco per la sicurezza internazionale e la difesa*, Il Ministro della Difesa, Roma 2015, s. 13-15, [online] <https://flpdifesa.org/wp-content/uploads/2015/04/Libro-Bianco-2015.pdf>, 15 X 2024.

¹³ J.P. Darnis, *La dimensione europea del Libro Bianco*, [w:] *Il Libro bianco: una strategia per la politica di difesa dell'Italia*, red. A. Marrone, Istituto Affari Internazionali, „Documenti IAI” 2015, no. 9, s. 16, [online] <https://www.iai.it/sites/default/files/iai1509.pdf>, 10 X 2024; E. Sabatino, *The Innovations of the Italian White Paper. Defence Policy Reform*, Istituto Affari Internazionali, IAI Working Papers 2017, no. 34, s. 7, [online] <https://www.iai.it/sites/default/files/iaiw1734.pdf>, 10 X 2024.

*Znaczenie Morza Śródziemnego leży nie tyle w graniczących z nim lądach, ale w jego jakości jako niepodważalnego korytarza wzdłuż najkrótszej trasy między Indo-Pacyfikiem a Atlantykiem, usianego portami, do których zawijają okręty w szaleńczej rywalizacji handlowej. Morze Śródziemne to Ocean Środkowy*¹⁴.

Bazując na powyższych wywodach, można więc skonstatować, że „rozszerzone Morze Śródziemne” jako spójna i terytorialnie zakreślona koncepcja strategiczna wskazująca na zakres włoskich interesów polityczno-ekonomicznych i bezpieczeństwa nie została ściśle zdefiniowana i interpretowana jest w sposób dynamiczny w zależności od sytuacji geopolitycznej w szeroko zakrojonym basenie Morza Śródziemnego. Należy jednak uznać, że w ostatnich latach, tj. po przyjęciu Strategii bezpieczeństwa międzynarodowego i obrony Włoch na obszarze Morza Śródziemnego w maju 2022 roku, koncepcja ta – z uwagi na jej zasięg terytorialny – weszła na trwałe do kanonu działań międzynarodowych państwa włoskiego w zakresie spraw zagranicznych, bezpieczeństwa i obrony¹⁵. Termin „rozszerzone Morze Śródziemne” odnosi się w tej wersji do obszaru o szczególnym znaczeniu strategicznym, na którym skoncentrowane są kluczowe interesy Włoch w zakresie bezpieczeństwa i gospodarki, uznawane za priorytetowe i niepodlegające dyskusji. Można do nich zaliczyć: bezpieczeństwo dostaw surowców energetycznych, ochronę przed nielegalną imigracją i terroryzmem, zapewnienie bezpiecznej żeglugi i bezpieczeństwo wymiany handlowej¹⁶. Obszar ten obejmuje cały basen Morza Śródziemnego wraz z Morzem Adriatyckim (Bałkany Zachodnie) i Morzem Czarnym, Afrykę Północną, Subsaharyjską i Sahel od Zatoki Gwinejskiej do Rogu Afryki, Bliski i Środkowy Wschód¹⁷. Termin „rozszerzone Morze Śródziemne” dopiero w ostatnich latach zaczął być stosowany i identyfikowany jako wyraz włoskich ambicji, aspiracji oraz interesów gospodarczych i bezpieczeństwa (w tym przez sojuszników w NATO i UE) w regionie Morza Śródziemnego¹⁸.

¹⁴ *Non moriremo guardiani di spiaggia. L'Italia e il Mare*, „Limes” 2020, no. 10, s. 23.

¹⁵ *Strategia di sicurezza e difesa per il Mediterraneo*, Ministero della Difesa, Roma 2022; A. Leto, *I nuovi confini del Mediterraneo. Fra geopolitica e nuova cultura dell'acqua*, „Gnosis. Rivista Italiana di Intelligence” 2023, no. 1, s. 25-33.

¹⁶ Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale, *La strategia italiana nel Mediterraneo. Stabilizzare le crisi e costruire un'agenda positiva per la regione*, Roma 2017, [online] <https://www.esteri.it/mae/resource/doc/2017/12/rapporto-med-maeci-ita.pdf>, 14 X 2024.

¹⁷ F. Del Monte, *La teoria del Mediterraneo allargato e la geopolitica classica in Italia*, „Difesaonline.it” 2022, 4 X, [online] <https://www.difesaonline.it/geopolitica/analisi/la-teoria-del-mediterraneo-allargato-e-la-geopolitica-classica-italia>, 12 X 2024; D. Brasioli, *Italy's Stabilising Role in the „Wider Mediterranean”*, „NATO Defense College Foundation Paper” 2023, [online] <https://www.natofoundation.org/wp-content/uploads/2023/04/NDCF-Italys-stabilising-role-in-the-wider-Mediterranean-Paper-Brasioli-1.pdf>, 12 X 2024.

¹⁸ L. Goretti, F. Simonelli, *Mediterraneo allargato: dalle primavere arabe al Piano Mattei*, „AffarInternazionali” 2024, no. 8, s. 27, [online] <https://www.affarinternazionali.it/rivista/medioriente-in-fiamme/>, 12 X 2024.

POLITYKA ZAGRANICZNA I BEZPIECZEŃSTWA WŁOCH NA OBSZARZE „ROZSZERZONEGO MORZA ŚRÓDZIEMNEGO” I W AFRYCE WOBEC NOWYCH WYZWAŃ I ZMIAN GEOPOLITYCZNYCH

Znaczący wpływ na strategiczne skoncentrowanie włoskiej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa na obszarze „rozszerzonego Morza Śródziemnego” i Afryki wywarły określone uwarunkowania geopolityczne, jak również konkretne wyzwania dla Włoch wywołane brakiem stabilności tego obszaru w wyniku kolejnych kryzysów w latach 2011-2024. Ich kulminacją była rosyjska agresja na Ukrainę oraz wybuch konfliktu na Bliskim Wschodzie po ataku Hamasu na Izrael. W pierwszym z tych konfliktów Rzym opowiedział się zdecydowanie i solidarnie z UE i NATO po stronie Ukrainy. W drugim opowiedział się jednoznacznie po stronie Izraela, co miało konsekwencje dla interesów Włoch na obszarze „rozszerzonego Morza Śródziemnego” i Afryki. Rosyjska propaganda i dezinformacja znalazły bowiem pozytywny odbiór w państwach Globalnego Południa, w tym położonych w regionie „rozszerzonego Morza Śródziemnego” i Afryki, wywołując niekorzystne dla Włoch nastroje antyzachodnie. Stało się to jeszcze bardziej widoczne po reakcji Izraela na atak Hamasu, kiedy odwetowe działania wojskowe Tel-Awiwu w Strefie Gazy uderzające w palestyńskich cywilów nie spotkały się z takim samym potępieniem Zachodu, jak atak Rosji na Ukrainę¹⁹.

Efekty wojny w Ukrainie i konfliktu na Bliskim Wschodzie uderzyły w interesy włoskie na „rozszerzonym Morzu Śródziemnym” i w Afryce w sposób bezpośredni i dotkliwy. Po pierwsze, rosyjskie władze uaktywniły oddziały Grupy Wagnera, przede wszystkim w państwach Sahelu, przyczyniając się do destabilizacji tego regionu i wywołując kolejną falę nielegalnej imigracji, która poprzez państwa Afryki Północnej (Tunezja, Libia) zaczęła kierować się do wybrzeży włoskich. Po drugie, działania rosyjskich najemników w Libii wspierających rząd gen. Haftara (w Cyrenajce), a także próba założenia rosyjskiej morskiej bazy wojskowej na wybrzeżu libijskim (Derna), stały się niebezpieczne dla gospodarczych i politycznych interesów Rzymu. Po trzecie wreszcie, terrorystyczne i pirackie działania plemienia Huti (z bazami w Jemenie, wspierane przez Iran i odwołujące się do solidarności z Palestyńczykami w walce Hamasu przeciw Izraelowi), wymierzone w statki handlowe przepływające przez Morze Czerwone, zagraziły bezpieczeństwu żeglugi w tym akwenie (połączonym z Morzem Śródziemnym), powodując znaczące straty dla włoskiego eksportu i importu zależnego od transportu morskiego²⁰.

Z powyższej analizy wynika jednoznacznie, że po agresji Rosji na Ukrainę znacznie „rozszerzonego Morza Śródziemnego” i Afryki uległo dalszemu wzmocnieniu dla

¹⁹ D. Tshuma, *Regional Reconfigurations and Geopolitical Shifts in Sahel and Mediterranean*, [w:] *Mediterranean Transitions from the Gulf to the Sahel. The Role of Italy and the EU*, red. G. Daga, P.P. Raimondi, Rome 2024, s. 74-75.

²⁰ Tamże, s. 76-78.

strategicznych interesów i bezpieczeństwa Włoch²¹. Potwierdziła to najpierw wspomniana wyżej Strategia bezpieczeństwa na obszarze Morza Śródziemnego z maja 2022 roku, która na nowo i bardziej precyzyjnie zdefiniowała narodowe interesy państwa w tym regionie oraz określiła instrumenty ich ochrony²². Z kolei wybuch konfliktu izraelsko-palestyńskiego w październiku 2023 roku spowodował dalszą destabilizację całego „rozszerzonego Morza Śródziemnego” i Afryki. Wzrost zagrożeń bezpieczeństwa dla włoskich interesów przyspieszył ogłoszenie planu Mattei dla Afryki i skoncentrowanie działań na kontynencie afrykańskim²³.

W tym kontekście należy zwrócić uwagę na jeden istotny aspekt dotyczący roli międzynarodowej Włoch jako średniego mocarstwa. Polityka zagraniczna władz tego państwa po 1989 roku, oscylująca ciągle między trzema kierunkami (atlantycki, europejski i śródziemnomorski), dążyła do zdefiniowania własnej autonomicznej roli oraz samodzielnej przestrzeni działania w polityce międzynarodowej. Porzucenie „uprzywilejowanej” współpracy z Rosją, przynajmniej w perspektywie krótko i średnioterminowej, w której Rzym posiadał w miarę niezależną pozycję i gwarancję dostaw surowców energetycznych, stało się nakazem chwili i wyrazem solidarności z sojusznikami w UE i NATO. Zmieniająca się sytuacja geopolityczna po 2022 roku umożliwiła jednak Włochom wyraźne podkreślenie ich roli jako średniej potęgi na obszarze „rozszerzonego Morza Śródziemnego” i Afryki²⁴. Wiązało się to z koniecznością stawienia czoła wyzwaniom i zagrożeniom dla bezpieczeństwa państwa w tym regionie, które wprowadzie nie były nowe, ale pojawiły się z nową mocą i w nowym kontekście geopolitycznym.

Jedną z najważniejszych kwestii dla włoskiej gospodarki była pilna potrzeba dywersyfikacji dostaw źródeł energii i przedstawienia osi energetycznych dostaw Wschód-Zachód na oś Południe-Północ. W praktyce oznaczało to uniezależnienie się od dostaw rosyjskiego gazu i ropy naftowej (w 2021 roku było to odpowiednio 41% i 12% ogólnego zapotrzebowania Włoch) i skoncentrowania się na wyrównaniu niedoborów poprzez zwiększone i nowe dostawy z kierunku południowego – przede wszystkim z Afryki Północnej oraz Subsaharyjskiej (Algieria, Egipt, Libia, Maroko, Nigeria, Niger, Angola, Mozambik). Dyplomatyczna aktywność premiera Mario Draghiego, a później premier Giorgii Meloni (od 22 października 2022 roku) w regionie „rozszerzonego Morza Śródziemnego” i Afryki, podpisanie uzupełniających umów z dotychczasowymi

²¹ Szerzej: K. Strzałka, *Ewolucja polityki zagranicznej Włoch po agresji Rosji na Ukrainę. Aspekty wewnętrzne i geopolityczne*, „Politeja” 2024, nr 1 (88/2), s. 121-137.

²² *Strategia di sicurezza e difesa per il Mediterraneo*, Ministero della Difesa, Roma 2022; M. Mazziotti di Celso, *La Strategia di Sicurezza e Difesa per il Mediterraneo e le priorità dello strumento militare Italiano*, „Geopolitica.info” 2022, 29 VI, [online] <https://www.geopolitica.info/strategia-sicurezza-difesa-mediterraneo/>, 12 X 2024.

²³ M.L. Fantappiè, *Conclusions: Italy in a Shifting Global Order*, [w:] *Mediterranean Transitions...*, s. 133-134.

²⁴ F. Coticchia, M. Mazziotti di Celso, *Still on the same Path? Italian Foreign and Defence Policy in the Enlarged Mediterranean*, „Mediterranean Politics” 2024, 10 I, s. 2-4, [online], <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13629395.2023.2294252?src=exp-la>, 13 X 2024.

dostawcami surowców energetycznych oraz zawarcie nowych z innymi operatorami przyniosły szybkie efekty. W drugiej połowie 2024 roku zależność od rosyjskiego gazu spadła do poziomu 5%, a w 2025 roku Włochy nie będą już importować surowców energetycznych z Rosji²⁵. Wzrosła tym samym zależność od niektórych państw „rozszerzonego Morza Śródziemnego” i Afryki, które pokrywają obecnie prawie 90% zapotrzebowania włoskiego na gaz i ropę naftową. Wiąże się to z koniecznością zapewnienia bezpiecznych dostaw, ale zarazem otwiera dla Włoch przestrzeń do nowych inicjatyw w dziedzinie bezpieczeństwa energetycznego. Rozbudowana przez włoskie władze w ciągu ostatnich lat sieć gazociągów z Afryki Północnej (Algierii, Tunezji, Egiptu i Libii) do wybrzeży włoskich po dnie Morza Śródziemnego oraz nowoczesnych terminali LNG (od strony Morza Tyrreńskiego i Adriatyckiego) pozwoliła nie tylko w pełni zaspokoić zapotrzebowanie na gaz dla włoskiej gospodarki. Umożliwia także stworzenie podstaw do zbudowania przez Włochy, we współpracy z niektórymi państwami UE (Austrią i Niemcami), hubu energetycznego na Morzu Śródziemnym gwarantującego w przyszłości bezpieczne dostawy gazu ziemnego i wodoru do Niemiec, Austrii i innych państw Europy z obszaru Afryki²⁶.

Bardzo ważnym czynnikiem wpływającym na skoncentrowanie włoskiej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa na obszarze „rozszerzonego Morza Śródziemnego” i Afryki była kwestia ograniczenia nielegalnej imigracji z kontynentu afrykańskiego i Bliskiego Wschodu do Włoch. Po „arabskiej wiosnie” w 2011 roku i kryzysie libijskim stała się ona prawdziwym wyzwaniem dla Włoch w zakresie zarówno bezpieczeństwa, jak i przeciwdziałania nielegalnemu handlowi ludźmi i zwalczania terroryzmu. Jak wspomniano już wyżej, po agresji Rosji na Ukrainę i wybuchu konfliktu na Bliskim Wschodzie problem ten przybrał nowe formy wymagające strukturalnych reakcji²⁷. Centroprawicowy rząd premier Giorgii Meloni starał się przeciwdziałać temu wyzwaniu zarówno przez zwiększone kontrole na Morzu Śródziemnym, jak również przez porozumienia o readmisji podpisywane – najczęściej pod auspicjami UE – z krajami tranzytu nielegalnych imigrantów (Libia, Tunezja, Maroko, Egipt). Dzięki tym przedsięwzięciom udało się ograniczyć napływ nielegalnych imigrantów do Włoch już pod koniec 2023 roku, a bardziej widoczne rezultaty pojawiły się w połowie 2024 roku, kiedy liczba przybywających do Włoch spadła o prawie 65% w stosunku do 2022 roku²⁸. Nie rozwiązuje to jednak kompleksowo całego problemu nielegalnej imigracji z Afryki do

²⁵ F. Sassi, *Diplomazia energetica italiana nel continente africano*, Istituto per gli Studi di Politica Internazionale (ISPI), „Sicurezza energetica” 2024, no. 9, s. 53-55, [online] https://www.parlamento.it/application/xmanager/projects/parlamento/file/repository/affariinternazionali/osservatorio/focus/ISPI_FOCUS_SE_09.pdf, 13 X 2024.

²⁶ *Geoeconomia e sicurezza: implicazioni e scelte per l'Italia*, Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale, Roma 2023, s. 28; U. Bonavita, *Il Corridoio SouthH2 in Italia: importanza geopolitica e strategica*, „Osservatorio Strategico” 2024, no. 1, s. 27-29, [online] https://www.difesa.it/assets/allegati/46730/os_01_2024_ita_web.2024.04.23.13.06.21.784.pdf, 13 X 2024.

²⁷ Ch. Scissa, *Italy's Migration Policies Amidst Climate Change. An Assessment*, „IAI Commentaries” 2024, no. 53, s. 1-4, [online] <https://www.iai.it/sites/default/files/iaicom2453.pdf>, 13 X 2024.

²⁸ L. Barana, Ch. Scissa, *Italia. Dossier Immigrazione*, „AffarInternazionali” 2024, 7 X, s. 36-38, [online] <https://www.affarinternazionali.it/rivista/usa-presidential-election-2024-si-vota/>, 15 X 2024.

Włoch, bowiem nie eliminuje przyczyn przemieszczeń ludności pochodzących przede wszystkim z ubogich krajów Afryki Subsaharyjskiej, a szczególnie z Sahelu²⁹.

Z problemem nielegalnej imigracji związana jest wspomniana już kwestia dotycząca zwiększonej obecności wojskowej Rosji i rosyjskich oddziałów paramilitarnych na obszarze „rozszerzonego Morza Śródziemnego” i Afryki, a zwłaszcza w Afryce Północnej i Subsaharyjskiej, zagrażająca bezpośrednio włoskim interesom (m.in. w Libii, Mali, Nigrze, Burkina Faso). Inspirowane przez Rosję i Grupę Wagnera przewroty wojskowe i pucze w krajach Sahelu w 2022 i w 2023 roku spowodowały niestabilność wielu krajów Afryki Subsaharyjskiej i przyczyniły się jednoznacznie do zwiększenia presji migracyjnej również na Włochy. W mniejszym stopniu czynnik migracyjny generuje zaś zwiększona obecność finansowa i inwestycyjna Chin w Afryce, która godzi przede wszystkim we włoskie interesy gospodarcze i handlowe³⁰.

Kolejnym czynnikiem wpływającym na wzrost zainteresowania Włoch regionem „rozszerzonego Morza Śródziemnego” i Afryką po 2022 roku jest konieczność ochrony i zabezpieczenia morskich szlaków handlowych przebiegających przez basen Morza Śródziemnego oraz połączone z nim akweny, takie jak: Kanał Sueski, cieśniny Ormuz prowadzące do Morza Czerwonego i w kierunku Oceanu Indyjskiego oraz Morze Czarne. Transport morski przez Morze Śródziemne odpowiada za 40% włoskiego handlu zagranicznego (eksportu i importu) i stanowi fundamentalne znaczenie dla rozwoju gospodarczego kraju. Jest to także istotny czynnik rozwoju gospodarki morskiej i włoskich portów przeładunkowych i kontenerowych. Z tego względu obszar ten stał się strategicznie ważny nie tylko dla Włoch, ale także dla krajów Unii Europejskiej. Na nim koncentruje się bowiem 20% światowego przepływu towarów, w tym transportu surowców energetycznych. Każde zakłócenie w dostawach wpływa bezpośrednio na sytuację polityczną i wewnętrzną państw UE (przez Morze Śródziemne prowadzi najkrótszy szlak handlowy z Chin do Europy). Obszar ten wymaga więc stałej obecności wojskowej, a przede wszystkim rozwoju morskich misji patrolowych³¹. W związku ze wspomnianym wyżej zagrożeniem terrorystycznym dla żeglugi na Morzu Czerwonym ze strony bojowników Huti włoska Marynarka Wojenna włączyła się na początku 2024 roku w misję morską UE „Aspides” oraz zapewnia jej dowodzenie³².

²⁹ R. Giannetti, *Immigrati irregolari, Mediterraneo centrale resta la rotta più attiva. Esplode quella dell'Africa occidentale*, „Eunews” 2024, 14 VIII, [online] <https://www.eunews.it/2024/08/14/immigrati-irregolari-mediterraneo-africa/>, 10 X 2024; A. Magnani, *Migranti, le rassomiglianze di Meloni e Sanchez sui flussi „regolari”*, „Il Sole 24 Ore” 2024, 30 VIII, [online] <https://www.ilsole24ore.com/art/migranti-rassomiglianze-meloni-e-sanchez-flussi-regolari-AFQRAVbD>, 10 X 2024.

³⁰ G. Daga, *Global Powers and the Wars of Narratives. China, Russia and the US Navigating Transitions in the Middle East and Africa*, [w:] *Mediterranean Transitions...*, s. 105-114, 115-120; M. Ferragamo, *Russia's Growing Footprint in Africa*, „CFR Backgrounders” 2023, 28 XII, [online] <https://www.cfr.org/node/250245>, 12 X 2024.

³¹ M. Bressan, *Le sfide multidimensionali alla sicurezza marittima nell'area del Mediterraneo allargato: la tutela degli interessi marittimi nazionali e la catena di valore marittima*, „La Comunità Internazionale” 2023, no. 26, s. 8-12.

³² P. Barlucchi, *From Atalanta to Aspides. Old and New Challenges for EU Maritime Operations*, „IAI Commentaries” 2024, no. 12, [online] <https://www.iai.it/en/pubblicazioni/atalanta-aspid-es-old-and-new-challenges-eu-maritime-operations>, 15 X 2024.

Wspomniany wyżej aspekt bezpieczeństwa i stabilności na obszarze „rozszerzonego Morza Śródziemnego” i Afryki stanowi dla Włoch fundamentalne znaczenie. Pomimo wieloletnich wysiłków władz tego państwa inicjowane formaty współpracy między NATO a krajami partnerskimi z obszaru Afryki Północnej, Bliskiego i Środkowego Wschodu w ramach tzw. *cooperative security* (Dialog Śródziemnomorski NATO, Stambulska Inicjatywa Współpracy) nigdy nie osiągnęły oczekiwanego poziomu działania i realnego wpływu na kształtowanie środowiska bezpieczeństwa w regionie³³. Włochom nie udało się także uniknąć obniżenia zainteresowania Sojuszu południową flanką na rzecz wschodniej i północnej w ostatnich latach, szczególnie po agresji Rosji na Ukrainę i rozszerzeniu NATO o Szwecję i Finlandię. Drugorzędny wymiar obszaru śródziemnomorskiego dla Sojuszu pokazała zarówno nowa Strategia bezpieczeństwa NATO z 2022 roku, jak również dokumenty końcowe ostatnich szczytów z 2023 i 2024 roku³⁴. Z powyższych względów Włochy zdane są w dużym stopniu na własne siły i gwarantują, również w ramach NATO, silną obecność wojskową w postaci stałych misji sił morskich i kontyngentów lądowych w regionie „rozszerzonego Morza Śródziemnego” i Afryki³⁵. Uświadamiają także sojusznikom, jakie ryzyko wiąże się z pozostawieniem tego obszaru na drugim planie z uwagi na stałą obecność wojskową Rosji w regionie i presję ekonomiczną wywieraną przez Chiny na niektóre państwa Afryki³⁶.

ROLE MIĘDZYNARODOWE WŁOCH NA OBSZARZE „ROZSZERZONEGO MORZA ŚRÓDZIEMNEGO” I W AFRYCE

Poznanie mechanizmów, czynników wewnętrznych i zewnętrznych, które wpływały na zmianę włoskiej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa oraz skoncentrowanie jej na obszarze „rozszerzonego Morza Śródziemnego” i Afryki, a także kwestia interesu narodowego Włoch i zachowania prestiżu średniej potęgi mogą być wyjaśnione na gruncie analizy polityki zagranicznej (ang. *foreign policy analysis*) i teorii stosunków międzynarodowych (ang. *international relations theory*). W tym przypadku użyteczna może się stać zwłaszcza teoria ról międzynarodowych (ang. *role theory*)³⁷. Rola czynników

³³ A. Dell’Era, *Cooperative security: da approccio regionale a strumento per la competizione tra potenze?* [w:] *La NATO verso il 2030. Continuità e discontinuità nelle relazioni transatlantiche dopo il nuovo Concetto Strategico*, red. G. Natalizia, L. Termine, Bologna 2023, s. 185-186.

³⁴ G. Parigi, *NATO and the Southern Neighbourhood. Challenges and Opportunities for Italy*, „IAI Commentaries” 2024, no. 45, s. 1-4, [online] <https://www.iai.it/sites/default/files/iaicom2445.pdf>, 14 X 2024.

³⁵ *La sicurezza europea di fronte a crisi multidimensionali. Prospettive future e collocazione dell’Italia*, Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale, Roma 2023, s. 10-11; F. Zampieri, D. Ghermandi, *Rethinking Italy’s ‘Enlarged Mediterranean’*, „Commentary Ispionline.it” 2024, 11 VI, [online] <https://www.ispionline.it/en/publication/rethinking-italys-enlarged-mediterranean-176932>, 14 X 2024.

³⁶ K. Strzałka, *Ewolucja polityki...*, s. 130-131.

³⁷ M. Breuning, *Role Theory*, [w:] *Routledge Handbook of Foreign Policy Analysis Methods*, red. P.A. Mello, F. Ostermann, London 2022, s. 187-198.

ideowych w analizie polityki zagranicznej znajduje coraz większe uznanie, a takie kwestie, jak: tożsamość narodowa, interes narodowy, kultura polityczna i strategiczna, style przywództwa oraz reguły i procesy współdziałania i współzycia społecznego w sposób bardziej precyzyjny wyjaśniają niuanse prowadzenia polityki zagranicznej państwa³⁸. Teoria ról wywodząca się z nauk społecznych i socjologii, zastosowana do analizy polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Włoch (zwłaszcza po agresji Rosji na Ukrainę), umożliwia właściwe odczytanie i zrozumienie zaistniałych procesów i zmian³⁹. Znaczący przedmiot ocenili, że w analizie uwarunkowań ról międzynarodowych państwa szczególne znaczenie posiadają dwa czynniki: pozycja państwa w stosunkach międzynarodowych oraz jego międzynarodowa tożsamość⁴⁰.

Rola międzynarodowa Włoch jako państwa średniego (średniej potęgi) nie jest łatwa do zdefiniowania. Na temat oczekiwanych przez Włochy ról międzynarodowych i obrazu tego państwa za granicą panują sprzeczne opinie. W większości analiz spotyka się często koncepcje wzajemnie przeciwstawne wynikające z trudności określenia statusu i charakteru państwa i jego międzynarodowej pozycji. Do analizy należy włączyć więc wątek statusu i rangi Włoch oraz przyjąć, że jest to państwo reprezentujące w polityce zagranicznej cechy średniej potęgi, tj. zainteresowane bardziej utrzymaniem *status quo* niż kwestionowaniem istniejącego porządku międzynarodowego. Okazywanie w działaniu międzynarodowym statusu średniej potęgi przez Włochy przejawia się niekiedy w stosowaniu konkretnej strategii. Może być ona skoncentrowana na zapobieganiu zmniejszania się ich roli na arenie międzynarodowej lub też ukierunkowana na realizację konkretnych celów i interesów uznanych za strategiczne i priorytetowe w danym czasie. Włochy jako średnia potęga odbierane są jako państwo odgrywające rolę lidera w basenie Morza Śródziemnego, aktywnego sojusznika w relacjach transatlantyckich ze Stanami Zjednoczonymi, wiernego uczestnika procesów integracyjnych w Unii Europejskiej oraz mediatora i rozjemcy między rywalizującymi ze sobą blokami lub cywilizacjami⁴¹.

Bazując na powyższych wstępnych założeniach i odniesieniu ich do skoncentrowania włoskiej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa w regionie „rozszerzonego Morza Śródziemnego” i Afryki, można wyróżnić następujące role międzynarodowe Włoch na tym obszarze:

1. regionalny lider polityczny i gospodarczy promujący projekty zapewniające bezpieczeństwo i rozwój dla państw „rozszerzonego Morza Śródziemnego” i państw afrykańskich;

³⁸ A. Aran, K. Brummer, K.E. Smith, *Introduction. New Directions in Foreign Policy Analysis*, „International Affairs” 2021, vol. 97, no. 2, s. 261-265.

³⁹ E. Brighi, S. Giusti, *L'azione della diplomazia Italiana nella crisi ucraina: i costi della continuità*, [w:] *Politica in Italia. I fatti dell'anno e le interpretazioni*, red. F. Genovese, S. Vassallo, Bologna 2023, s. 126-127.

⁴⁰ J. Zając, *Role międzynarodowe państwa średniego – aspekty teoretyczne*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2013, no. 4, s. 18; J. Zając, *Teoria ról międzynarodowych*, [w:] *Teorie i podejście badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, red. R. Zięba, S. Bieleń, J. Zając, Warszawa 2015, s. 132-134; Z.J. Pietraś, *Pojęcie i klasyfikacja ról międzynarodowych*, Lublin 1989, s. 17-20.

⁴¹ E. Diodato, R. Marchetti, *Manuale di politica estera italiana*, Bologna 2023, s. 135-137.

2. mediator – pomost między cywilizacjami – w tym wypadku między europejską, arabską i państwami należącymi niegdyś do tzw. Trzeciego Świata (jest to nawiązanie do koncepcji tzw. tiermondyzmu; fr. *Tiers-mondisme*; wł. *Terzomondismo*). Kultura polityczna promująca współpracę z państwami rozwijającymi się, w tym z krajami niezaangażowanymi, jest silnie wkomponowana w etykę włoskiej elity zarówno katolickiej, jak i lewicowej;
3. aktywny dawca współpracy rozwojowej dla krajów afrykańskich, na poziomie 6 mld euro rocznie, co sytuuje Włochy w czołówce państw UE; obszar zaangażowania włoskich władz to głównie kraje Afryki Subsaharyjskiej (w tym te, z których Włochy importują surowce energetyczne);
4. aktywny gwarant bezpieczeństwa – misje *peace-keeping*, *peace-enforcing* (w tym misje w ramach ONZ, UE i NATO) – Libia, Mali, Niger, Demokratyczna Republika Konga oraz liczne misje włoskiej marynarki wojennej na Morzu Śródziemnym (Włochy są obecnie największym w UE i drugim w NATO – pod względem liczby żołnierzy – „dawcą” wsparcia dla zagranicznych misji wojskowych; około 5 tys. włoskich żołnierzy działa na obszarze „rozszerzonego Morza Śródziemnego” i Afryki).

Na poziomie empirycznym weryfikacja powyższych ról międzynarodowych Włoch może być dokonana poprzez analizę wypowiedzi głównych włoskich decydentów politycznych (premiera, ministra spraw zagranicznych, ministra obrony, w mniejszym zakresie prezydenta – z uwagi na jego ograniczone uprawnienia w polityce międzynarodowej). Istotna jest także ilość wizyt międzynarodowych (spotkań i rozmów bezpośrednich z przedstawicielami rządów państw afrykańskich) oraz liczba podpisanych z państwami Afryki dwustronnych umów gospodarczych i porozumień dotyczących kontroli imigracji. Ważnym komponentem są także zorganizowane spotkania wielostronne na poziomie Włochy-Afryka i UE-Afryka. W ramach dodatkowych wskaźników należy również uwzględnić liczbę spotkań grupy G7 (szczególnie w okresie przewodnictwa Włoch w G7 w 2024 roku), na których podejmowane są kwestie dotyczące Afryki (oficjalna agenda). Istotne znaczenie będzie miała także skala wymiany gospodarczej i inwestycji włoskich w Afryce oraz ilość i długość trwania włoskich misji wojskowych na terenie „rozszerzonego Morza Śródziemnego” i państw afrykańskich.

Weryfikacja punktów 1, 2, 3 dokonana zostanie na podstawie analizy włoskiego planu Mattei dla Afryki zgłoszonego pod koniec 2023 roku, który należy traktować jako nową inicjatywę włoską w ramach „rozszerzonego Morza Śródziemnego” i Afryki oraz podkreślenie roli międzynarodowej Włoch na tym obszarze. W tym kontekście przedstawiony zostanie także poziom wymiany handlowej i inwestycyjnej Włoch z regionem Afryki oraz skala włoskiej pomocy rozwojowej. Natomiast weryfikacja punktu 4 oparta zostanie na przedstawieniu aktualnego stanu włoskich misji wojskowych na terenie Afryki. Należy zauważyć także, że wstępna weryfikacja empiryczna, dokonana na podstawie analizy oficjalnych danych włoskich portali rządowych, pozwala na wysnucie następujących konkluzji. Od 22 października 2022 roku (powołanie rządu premier Meloni) do 23 października 2024 roku najważniejsi decydenci włoscy (premier, minister

spraw zagranicznych, minister obrony, minister gospodarki, w mniejszym zakresie prezydent) odbyli łącznie 62 podróże zagraniczne, w których istotnym elementem była promocja współpracy z krajami Afryki, w tym planu Mattei⁴². Ponadto kwestia relacji z Afryką podejmowana była przez włoskie władze podczas różnych spotkań na terenie Włoch, zarówno dwustronnych z przedstawicielami krajów afrykańskich, jak i w ramach wielostronnych wydarzeń organizowanych lub współorganizowanych przez Włochy (związanych z działalnością ONZ, UE, NATO, G7, G20). Takich spotkań w ciągu wspomnianego okresu dwóch lat było co najmniej 50. Zdecydowanie trudniej jest uwzględnić wszystkie publiczne przemówienia i wywiady dotyczące promocji współpracy z Afryką, w tym również konferencje prasowe organizowane przy okazji spotkań zarówno dwustronnych, jak i wielostronnych. Z pewnością było ich co najmniej 250, jeśli weźmiemy pod uwagę wydarzenia zarówno bezpośrednio, jak i pośrednio powiązane z tematyką afrykańską⁴³.

POLITYKA WŁOCH WOBEC AFRYKI

O ile działania Włoch na obszarze „rozszerzonego Morza Śródziemnego” i Afryki skierowane są na zapewnienie bezpieczeństwa, o tyle ich aktywność w samej Afryce (szczególnie po wybuchu konfliktu na Bliskim Wschodzie między Hamasem a Izraelem) przybrały bardziej kompleksowy charakter. W te działania wpisują się zdefiniowane wcześniej role międzynarodowe Włoch na tym obszarze. Zasadny wydaje się także krótki przegląd włoskiego zaangażowania w Afryce we wcześniejszym okresie.

Włochy należały do tych potęg europejskich, które stosunkowo późno (kilka lat po pełnym zjednoczeniu kraju w latach 1859-1870) przystąpiły do ekspansji kolonialnej w Afryce. Działania te datują się na koniec XIX i początek XX wieku, kiedy Królestwo Włoch zdobyło posiadłości w Afryce Wschodniej nad Morzem Czerwonym (Erytreę i Somali Włoskie). Zakończona kompromitującą klęską pod Aduą w 1896 roku wyprawa na Abisynię (Etiopię) zatrzymała na dwa dziesięciolecia ekspansję kolonialną Włoch w Afryce. Wznowiono ją dopiero w latach 1911-1912 zdobyciem, po wojnie z Turcją, Libii (Cyrenajki i Trypolitanii), a w 1936 roku dokonano ostatecznego podboju Etiopii (przez Benito Mussoliniego)⁴⁴. Włoska Afryka Wschodnia (Erytrea, Somalia i Etiopia) i Libia znajdowały się przez kilka lat pod włoskim zwierzchnictwem kolonialnym, co stanowiło ważny element demonstrowania przez włoskie władze statusu wielkiej potęgi. Utrata imperium kolonialnego w Afryce, w związku z przegraną

⁴² Na podstawie stron internetowych obrazujących aktywność międzynarodową Prezydenta Republiki Włoskiej (<https://www.quirinale.it/ricerca/Visite>), Prezesa Rady Ministrów (<https://www.governo.it/it/interventi>) i ministra spraw zagranicznych oraz współpracy międzynarodowej (https://www.esteri.it/it/sala_stampa/archivionotizie/) https://www.esteri.it/it/sala_stampa/la-farnesina-in-parlamento/.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ N. Labanca, *Oltremare. Storia dell'espansione coloniale italiana*, Bologna 2002, s. 58-64, 108-122, 193-206; G.P. Calchi Novati, *L'Africa d'Italia. Una storia coloniale e postcoloniale*, Roma 2021, s. 85-92, 125-130.

wojną i upadkiem faszyzmu (1940-1943), paradoksalnie umożliwiła Włochom wcześniejsze uwolnienie się od „skazy” kolonializmu, co miało niebagatelne znaczenie po II wojnie światowej. Powierzenie Republice Włoskiej przez ONZ administracji powierniczej Somalii (1950-1960), najbardziej z byłych kolonii włoskich, było symbolicznym zakończeniem ich doświadczenia kolonialnego⁴⁵.

Przypomnienie tych faktów pozwala lepiej poznać włoskie doświadczenia afrykańskie oraz zrozumieć skalę dalszego możliwego zaangażowania Rzymu na kontynencie. Należy stwierdzić, że Afryka była i jest jednym z głównych teatrów włoskiej polityki zagranicznej od ponad 150 lat. Włochy są obecne na kontynencie (także jako kraj postkolonialny), działając w różnych obszarach – od współpracy gospodarczej, przez pomoc rozwojową i kwestie bezpieczeństwa, po sektor inwestycyjny i energetyczny. Po długim okresie względnego braku zaangażowania, w ciągu ostatnich dziesięciu lat polityka zagraniczna Włoch uaktywniła się, co znalazło wyraz w zwiększonym zainteresowaniu kontynentem afrykańskim⁴⁶. Wyrazem nadania Afryce większego znaczenia we włoskiej polityce zagranicznej była opracowana w połowie 2013 roku, na zlecenie Ministerstwa Spraw Zagranicznych, analiza włoskiej polityki w Afryce Subsaharyjskiej. Miała ona stanowić podstawę do refleksji nad przeszłością inicjatyw Rzymu wobec tego kontynentu⁴⁷. Od tego czasu rozpoczął się okres aktywnych przedsięwzięć kolejnych włoskich rządów. Należały do nich coroczne Inicjatywy Włochy-Afryka, dwustronne misje kolejnych włoskich premierów w Afryce Subsaharyjskiej (począwszy od premiera Matteo Renziego w 2015 roku), które stały się odtąd oficjalną praktyką (do połowy 2024 roku zrealizowano ponad 28 wizyt kolejnych premierów oraz prezydenta Włoch w państwach subsaharyjskich). Przejawem włoskiej aktywności w ostatnich latach było także otwarcie sześciu nowych ambasad w Afryce Subsaharyjskiej (ostatnia z nich w Mauretanii w 2023 roku), gruntowna reforma współpracy rozwojowej oraz sukcesywnie odbywające się co roku (od 2019 roku) konferencje ministerialne Włochy-Afryka⁴⁸. Dodać do tego należy także nowe włoskie misje wojskowe w regionie Sahelu, o których będzie mowa poniżej.

Współpraca Włoch z Afryką wydaje się w ostatnich latach nabierać tempa. W 2020 roku Włoskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Współpracy Międzynarodowej ogłosiło program szeroko zakrojonego „Partnerstwa z Afryką”. Na wstępie tego dokumentu zaznaczono, że *Afryka od dawna jest absolutnym priorytetem włoskiej polityki zagranicznej* [i wymaga podejścia opierającego się – przyp. aut.] *na równym partnerstwie*,

⁴⁵ N. Labanca, *Oltremare...*, s. 432-435; G.P. Calchi Novati, *L'Africa...*, s. 351-386.

⁴⁶ G. Carbone, *L'Italia in Africa: ragioni, progetti e interrogativi sul possibile rilancio*, „Commentary Ispionline.it” 2023, 11 VII, [online] <https://www.ispionline.it/it/pubblicazione/litalia-in-africa-ragioni-progetti-e-interrogativi-sul-possibile-rilancio-135182>, 14 X 2024.

⁴⁷ *La politica dell'Italia in Africa. Contesto, interessi e scenari della presenza politica ed economica italiana nell'Africa Subsahariana. Rapporto ISPI per il Ministero degli Affari Esteri*, red. G. Carbone [et al.], Milano 2014, s. 166.

⁴⁸ S. Moroni, M.S. Rognoni, *Politica e politiche dell'Italia in Africa, 2008-2018*, [w:] *Migrazioni in Italia: oltre la sfida. Per un approccio interdisciplinare allo studio delle migrazioni*, red. G. Bulli, A. Tonini, Firenze 2021, s. 61-66.

zorientowanym na wspólny rozwój i wspólne stawianie czoła wielu globalnym wyzwaniom, przezwyciężając w ten sposób tradycyjną wizję darczyńcy/beneficjenta⁴⁹.

W związku ze wspomnianymi konsekwencjami wojny w Ukrainie i wydarzeń na Bliskim Wschodzie, które dotknęły obszar „rozszerzonego Morza Śródziemnego” i Afryki, włoskie władze zdecydowały się na jakościowy skok we wzmocnieniu dotychczasowych partnerstw gospodarczych i inwestycyjnych z wybranymi państwami afrykańskimi. Miało to służyć, po pierwsze, ograniczeniu nielegalnej imigracji na Półwysep Apeniński, po drugie zaś, zapewnieniu dostaw surowców energetycznych. Zaangażowanie strategiczne w Afryce dotyczyło także kwestii bezpieczeństwa i utrzymania stabilizacji w regionie, co świadczyło o próbie odgrywania przez Włochy znaczącej roli w europejskim podejściu do współpracy z tym kontynentem⁵⁰.

Włochy w przeciwieństwie do Francji, Wielkiej Brytanii czy Belgii wystarczająco wcześnie utraciły własne kolonie w Afryce. Z tego powodu nie zostały zapamiętane jednoznacznie negatywnie przez tamtejszą ludność. Nie należy także zapominać o innych sprzyjających Włochom czynnikach w Afryce:

- w okresie uwalniania się państw afrykańskich spod zależności kolonialnych i ogłaszania niepodległości w latach 60. i 70. Włochy (nieposiadające już wtedy od dwóch dziesięcioleci żadnych terytoriów zależnych w Afryce) mniej lub bardziej otwarcie sprzyjały tym procesom, licząc na możliwości późniejszej współpracy w dostawach surowców energetycznych;
- w zdecydowanej większości nowo powstałych państw afrykańskich silny wpływ zachowała Stolica Apostolska, której przedstawiciele w tym czasie (nuncjusze i administratorzy apostolscy) w 90% byli Włochami i sprzyjali wpływom włoskim, zwłaszcza jeśli chodzi o pomoc rozwojową i humanitarną (obecnie stanowią oni około 50% wszystkich nuncjuszów w Afryce);
- Włochy mogą liczyć także na wsparcie włoskich misjonarzy z różnych zgromadzeń zakonnych (męskich i żeńskich) posługujących w krajach afrykańskich i budujących struktury kościelne oraz pracujących wśród Afrykańczyków (corocznie od 2021 roku odbywa się pod auspicjami włoskiego MSZ Konferencja włoskich misjonarzy na świecie, która służy rozwojowi współpracy misjonarzy habitowych i świeckich z włoskimi organizacjami pomocy rozwojowej)⁵¹;
- w latach 70. i 80. nastąpił dynamiczny rozwój włoskiej pomocy rozwojowej ukierunkowanej na kraje afrykańskie; realizowanie różnych projektów, jak również kierowanie do Afryki wyspecjalizowanego personelu medycznego, w tym lekarzy (odbywających często zastępczą służbę wojskową), a także wolontariuszy i przedstawicieli włoskich organizacji pozarządowych służyło umacnianiu włoskich wpływów;

⁴⁹ *Il Partenariato con l'Africa*, Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale, Roma 2020, s. 6.

⁵⁰ G. Carbone, *L'Italia in Africa...*

⁵¹ L. Liverani, *Annuncio e promozione umana. Il ruolo essenziale nel mondo di 7mila missionari italiani*, „L'Avvenire” 2021, 28 X, [online] <https://www.avvenire.it/attualita/pagine/annuncio-cristiano-e-promozione-umana-il-ruolo-essenziale-e-silenzioso-dei-7-mila-missionari-italiani-nel-mondo>, 14 X 2024.

- wykorzystanie pozytywnego wizerunku włoskiej działalności gospodarczej w Afryce. Zapoczątkowany przez włoskiego menadżera Enrico Mattei (chrześcijańskiego demokraty) związanego z koncernem naftowo-gazowym ENI bardziej etyczny i sprawiedliwy styl zarządzania, wykorzystywania zasobów naturalnych państw afrykańskich oraz inwestowania w Afryce (koniec lat 50. i początek lat 60. XX wieku) pozostawił trwały ślad. Oparty on był na korzyściach również dla miejscowych populacji i dążeniu do równomiernego podziału zysków (w taki sposób funkcjonowały instalacje ENI otwierane w Libii, Egipcie, Algierii, Nigerii, Tunezji, a także w Mozambiku i krajach Zatoki Gwinejskiej)⁵²;
- wycofanie w ciągu ostatnich trzech lat – z uwagi na ruchy antykolonialne i antyfrancuskie – wojskowych kontyngentów francuskich z państw Sahelu (Mali, Niger, Burkina Faso). Kontyngenty te zostały zastąpione przez włoskie misje wojskowe w Mali i Nigrze.

Powyższe czynniki spowodowały dwa istotne skutki. Po pierwsze, włoskie inwestycje i przedsięwzięcia gospodarcze w Afryce są postrzegane jako bardziej wiarygodne, sprawiedliwe, humanitarne i korzystne dla społeczności lokalnych. Po drugie, ten „humanitarny” wizerunek Włoch we współczesnych czasach przyczynił się do masowego napływu nielegalnych imigrantów z Afryki, którzy liczą na humanitarne potraktowanie ze strony włoskich władz⁵³.

WYMIANA HANDLOWA I INWESTYCJE WŁOCH W AFRYCE

Wzrastające znaczenie Afryki w strategii politycznej, gospodarczej i inwestycyjnej Włoch obrazuje pięciokrotne zwiększenie liczby placówek Agencji ICE (Italian Trade & Investment Agency) na kontynencie afrykańskim w latach 2013-2024. Agencja ta, podlegająca ministerstwu do spraw przedsiębiorczości oraz ministerstwu spraw zagranicznych, rozbudowała własną sieć 34 punktów (przede wszystkim w Afryce Subsaharyjskiej i Rogu Afryki). W ślad za tym również włoski MSZ otworzył w ostatnim dziesięcioleciu sześć nowych ambasad w Afryce Subsaharyjskiej oraz kilka Instytutów Kultury⁵⁴.

W ciągu ostatnich dziesięciu lat, począwszy od 2013 roku, podejście włoskiego biznesu do Afryki znacząco się zmieniło: od nieufnego do bardziej otwartego, z rosnącą liczbą firm i instytucji, które zaczęły spoglądać dalej, nie tylko na najbliższe kraje Afryki Północnej. Dotychczas bowiem Afryka była domeną ograniczonej liczby włoskich przedsiębiorstw o specyficznym profilu: przede wszystkim dużych konsorcjów z sektora energetycznego i budowlanego oraz tych zaangażowanych przy większych

⁵² *Le radici africane di Eni*, „Corriere Della Sera” 2015, 19 X, [online] <https://www.corriere.it/native-adv/eni-09.shtml>, 14 X 2024.

⁵³ B. Venturi, *Africa and Italy's Relations After the Cold War*, [w:] *Africa and the World*, red. D. Nagar, Ch. Mutasa, Cham 2018, s. 175-183.

⁵⁴ Tamże, s. 180-185.

projektach infrastrukturalnych. W ostatnich latach obok nich pojawiły się jednak małe i średnie firmy włoskie, aktywne w różnych dziedzinach: od rolnictwa po przetwórstwo, od nowych technologii po farmaceutyki, od inżynierii lądowej po żywność, rybostwo i sektor maszynowy⁵⁵.

W rekordowym, jak dotąd, 2022 roku ogólna wartość wymiany handlowej Włoch z krajami Afryki osiągnęła kwotę ponad 68 mld euro. Wzrost wymiany handlowej dokonał się głównie za sprawą włoskiego importu z Afryki, który w 2022 roku zwiększył się z 35,2 mld do 47 mld euro w stosunku do 2021 roku. Dynamika włoskiego eksportu była mniej znacząca – w 2022 roku osiągnął on jednak rekordową wartość 21,3 mld euro. Po stronie importu duże znaczenie miały przede wszystkim zwiększone zakupy surowców energetycznych (gazu i ropy naftowej); był to efekt dywersyfikacji dostaw i konieczności uniezależnienia się Włoch od źródeł rosyjskich (konsekwencje wojny w Ukrainie). Z tego też względu efekt „szoku energetycznego” z 2022 roku był mniej widoczny w 2023 roku, kiedy obroty handlowe Włoch z Afryką zmniejszyły się do 60 mld euro, głównie za sprawą nieznacznego zmniejszenia importu surowców energetycznych oraz z uwagi na niestabilną sytuację w regionie Sahelu i Zatoki Gwinejskiej. Tym samym zwiększyła się rola dostawców surowców energetycznych do Włoch takich krajów, jak: Algieria, Libia, Egipt (w Afryce Północnej) oraz Angola, Mozambik, Gabon, Ghana, Kongo (w Afryce Subsaharyjskiej)⁵⁶. Pomimo wyraźnego wzrostu obrotów handlowych z Afryką w ciągu ostatnich 10 lat wciąż istnieje bardzo duży potencjał ich rozwoju, biorąc pod uwagę, że kontynent ten może wchłonąć znacznie więcej niż obecne 3,4% całkowitego włoskiego eksportu. Włochy są w skali globalnej drugim importerem towarów z Afryki i jedenastym eksporterem do tego regionu (według danych za 2023 rok), zaś włoskie inwestycje bezpośrednie „na Czarnym Lądzie” osiągnęły w 2022 roku wartość 30 mld euro, co stanowiło 5% ogólnych włoskich inwestycji w skali globalnej⁵⁷.

WŁOSKIE MISJE WOJSKOWE W AFRYCE

Włochy w ciągu kilku lat stały się ważnym gwarantem bezpieczeństwa na obszarze „rozszerzonego Morza Śródziemnego” i w Afryce. Dzięki znaczącej rozbudowie Marynarki Wojennej, należącej do jednych największych i najnowocześniejszych w UE i NATO (dysponującej m.in. dwoma lotniskowcami), Włochy są w stanie skutecznie

⁵⁵ M. Zaurrini, *Commercio, investimenti e presenza economica italiana in Africa: come sta cambiando?*, „Commentary Ispionline.it” 2023, 12 VII, [online] <https://www.ispionline.it/it/publicazione/commercio-investimenti-e-presenza-economica-italiana-in-africa-come-sta-cambiando-135205>, 7 X 2024.

⁵⁶ *Commercio estero e attività internazionali delle imprese. Annuario 2024*, Istituto Nazionale di Statistica (ISTAT), [online] https://annuarioistatice.istat.it/italia/anal_geo.html#, 7 X 2024.

⁵⁷ *Osservatorio Economico. Africa*, Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale, 8 X 2024, [online] https://www.infomercatiesteri.it/public/osservatorio/schede-aree-geografiche/Indicatori%20%20Africa_08_10_2024_1728368657.pdf, 10 X 2024.

wykonywać misje patrolowe i antypirackie oraz zapewnić bezpieczeństwo żeglugi na akwenie Morza Śródziemnego. Włoskie komponenty wojsk lądowych rozmieszczone są zaś na terenie Afryki w ramach kilkunastu zagranicznych misji wojskowych. W 2023 roku w Afryce działało 20 misji, w których brali udział włoscy żołnierze; były to zarówno misje Włoch, jak i misje działające pod auspicjami ONZ i UE. Misje afrykańskie obejmowały różne części kontynentu, w tym Afrykę Północną (Libię), Sahel, kraje Zatoki Gwinejskiej i Afrykę Wschodnią. W 2023 roku otrzymały one finansowanie w wysokości około 170 mln euro, czyli nieco poniżej 10% całkowitych środków przeznaczonych na takie działania przez włoski budżet na całym świecie (w sumie ponad 1,7 mld euro rocznie)⁵⁸.

W Afryce Północnej włoska obecność wojskowa obejmuje cały region, od Egiptu po Saharę Zachodnią, przez Tunezję i Libię. Z kolei po wybuchu wojny domowej w Libii (2011-2012) Mali i Burkina Faso, a następnie Niger uległy daleko idącej destabilizacji wewnętrznej. Wraz z dramatycznym pogorszeniem się bezpieczeństwa i napływem obcych najemników (z Rosji) doszło tam do delegitymizacji urzędujących władz. Nieoczekiwane wycofanie się wojsk francuskich (misja Barkhane), europejskich (misja Takuba) i sił międzynarodowych (misja MINUSMA) z Sahelu stworzyło niebezpieczną próżnię, która dość szybko została wypełniona przez siły powiązane z Federacją Rosyjską. Uruchomienie w tym czasie (2023 rok) dwustronnych misji włoskich w Nigrze i Burkina Faso (na zasadzie dwustronnych umów o współpracy w zakresie bezpieczeństwa z miejscowymi władzami) należy postrzegać w kontekście tych zachodzących zmian. Włochy tym samym potwierdziły swoje zainteresowanie Sahelem i chęć utrzymania obecności w terenie, niezależnie od wewnętrznej dynamiki politycznej państw regionu (groźby zamachów stanu lub przewrotów wojskowych). W Zatoce Gwinejskiej Włochy są jednym z dziesięciu największych odbiorców nigeryjskiej ropy naftowej i gazu (o wartości rocznej przekraczającej 1,5 mld euro), ale ruch żeglugowy między Nigerią i innymi państwami tej Zatoki a ich partnerami handlowymi jest stale narażony na ryzyko ataków ze strony grup pirackich, głównie z delty Nigru. W tym kontekście włoska misja powietrzno-morska działa na wodach międzynarodowych Zatoki Gwinejskiej od 2022 roku, pełniąc funkcje patrolowe i nadzorcze, oraz zapobiega działaniom piratów. W Afryce Wschodniej włoska obecność wojskowa obejmuje udział zarówno w operacjach międzynarodowych, jak i w misjach dwustronnych. W Rogu Afryki włoska obecność jest rozwijana w zależności od kontekstu, zarówno na lądzie, jak i na morzu. Somalia jest głównym miejscem działania misji włoskiej Marynarki Wojennej w Afryce Wschodniej, natomiast w zakresie sił lądowych najważniejszym ośrodkiem jest Dżibuti. Obecność wojskowa Włoch w Rogu Afryki i na Morzu Czerwonym, na długo przed wydarzeniami z października 2023 roku, potwierdza doniosłą rolę Rzymu w utrzymaniu równowagi regionalnej i międzynarodowej⁵⁹.

⁵⁸ *Le missioni militari italiane in Africa*, [w:] *Rapporto Italia 2024* (36. *Rapporto Italia*). *Percorsi di ricerca nella società italiana. Documento di sintesi*, „Eurispes.eu” 2024, 24 V, s. 23, [online] <https://eurispes.eu/wp-content/uploads/2024/05/sintesi-colore-1.pdf>, 10 X 2024.

⁵⁹ G. Ravazzolo, *Le missioni internazionali 2024: quanti e dove sono i militari italiani*, „AffarInternazionali” 2024, 25 IV, [online] <https://www.affarinternazionali.it/le-missioni-internazionali-2024-quant-e-dove-sono-i-militari-italiani/>, 14 X 2024.

Rola włoskich misji wojskowych uzależniona jest kontekstu geograficznego i geopolitycznego w poszczególnych regionach Afryki oraz pełnionych funkcji. Na rozmieszczenie i sposób działania włoskich misji wojskowych w Afryce wpływają co najmniej dwa czynniki. Pierwszym z nich jest włoski interes narodowy, a drugim dynamika lokalna i regionalna. Włoski interes narodowy na tym kontynencie sprowadza się głównie do zagadnień o charakterze gospodarczym, związanych z sektorem energetycznym i wydobywczym (ochrona instalacji włoskich firm). Włoska obecność wojskowa, kalibrowana w zależności od prowadzonej misji, koncentruje się głównie na bezpośredniej (Zatoka Gwinejska) lub pośredniej (Mozambik) ochronie włoskich inwestycji. Misje te zapewniają także wsparcie wojskowe państwom afrykańskim wobec zewnętrznego zagrożenia zbrojnego stwarzanego przez podmioty niepaństwowe (nierregularne milicje, grupy terrorystyczne, piraci). Ich celem jest głównie działanie odstraszające i ochrona inwestycji materialnych identyfikowalnych z podmiotami włoskimi. Włoskie misje wojskowe prowadzą także działania szkoleniowe w kilku krajach afrykańskich w celu poprawy zdolności reagowania lokalnych sił bezpieczeństwa na wypadek zbrojnej rebelii. W tym kontekście, szczególnie w odniesieniu do Afryki Północnej i Sahelu, włoskie misje są aktywnie zaangażowane (np. w Tunezji) w szkolenia skoncentrowane na zarządzaniu przepływami migracyjnymi⁶⁰.

WŁOSKI PLAN MATTEI DLA AFRYKI – GŁÓWNE ZAŁOŻENIA

Zwiększone zainteresowanie gospodarcze Afryką, konieczność zatrzymania nielegalnej fali imigrantów napływających do Włoch głównie z tego kontynentu oraz zapewnienie bezpiecznych dostaw źródeł energii legły u podstaw opracowania i przyjęcia w listopadzie 2023 roku długofalowego programu działań w postaci planu Mattei dla Afryki. Wstępem do jego przygotowania była zorganizowana w dniu 23 lipca 2023 roku w Rzymie z inicjatywy premier Meloni Międzynarodowa konferencja na temat rozwoju i migracji. Zobowiązania i wspólne rozwiązania dla regionu Morza Śródziemnego i Afryki. Zapoczątkowała ona tzw. proces rzymski w sprawie migracji i wyznaczyła w praktyce priorytety włoskich władz dotyczące planu Mattei⁶¹.

U podstaw tego planu leżały doświadczenia zdobyte dotąd przez Włochy na kontynencie afrykańskim oraz wola zainicjowania nowego rozdziału w relacjach z kontynentem afrykańskim poprzez bardziej altruistyczne podejście. Stąd decyzja o nazwaniu

⁶⁰ G. Martinelli, *Le missioni militari italiane all'estero nel 2024*, „AnalisiDifesa.it” 2024, 8 IV, [online] <https://www.analisedifesa.it/2024/04/le-missioni-militari-italiane-allestero-nel-2024/>, 14 X 2024; M. Mazziotti di Celso, *La difesa italiana nel fianco Sud della NATO*, „Geopolitica.info” 2024, 11 VI, [online] <https://www.geopolitica.info/la-difesa-italiana-nel-fianco-sud-della-nato/>, 15 X 2024.

⁶¹ *Conferenza internazionale su sviluppo e migrazioni. Impegni e soluzioni condivise per il Mediterraneo e l'Africa*, Governo Italiano. Presidenza del Consiglio dei Ministri, 2023, VII 23, [online], <https://www.governo.it/it/articolo/al-la-conferenza-internazionale-su-sviluppo-e-migrazioni-impegni-e-soluzioni-condivise-il>, 14 X 2024; N. Fasola, S. Lucarelli, *La politica estera «pragmatica» del governo Meloni: tra euronazionalismo, atlantismo e attivismo mediterraneo*, [w:] *Politica in Italia. Fatti dell'anno e le interpretazioni*, red. C. Moury, A. Pritoni, Roma 2024, s. 243-244.

planu nazwiskiem włoskiego menadżera firmy energetycznej ENI, który w połowie XX wieku prowadził w Afryce dynamiczną działalność inwestycyjną, uznawaną za korzystną dla mieszkańców regionu (sprawiedliwy podział zysków, troska o zdrowie i wykształcenie pracowników miejscowych)⁶². Z tego względu bardzo mocny akcent został położony na nowe podejście do współpracy z Afryką – „niepaternalistyczne ani charytatywne”, co stanowi istotną zmianę paradygmatu w relacjach z krajami afrykańskimi. Odżegnywanie się od „drapieżnej” polityki kolonialnej i podkreślanie równego traktowania krajów Afryki (w sensie równego podziału korzyści ze współpracy) to także istotne elementy promowania tego projektu. W założeniu plan Mattei obejmuje obszar „rozszerzonego Morza Śródziemnego” i Afryki, m.in. region Sahelu (skąd pochodzi większość nielegalnych imigrantów przybywających do Włoch i Europy) i przewiduje szereg inicjatyw gospodarczych, inwestycyjnych oraz w zakresie pomocy rozwojowej⁶³.

Ustawa wprowadzająca plan Mattei z 15 stycznia 2024 roku ustanowiła na poziomie centralnym organ zarządzający w postaci Rady Zarządzającej (Cabina di Regia) przy Kancelarii Premiera Włoch (Palazzo Chigi). Obraduje pod przewodnictwem premiera i składa się z ministrów kilku resortów, przedstawicieli regionów, stowarzyszeń przedsiębiorców i organizacji pozarządowych. Plan został zaprojektowany na cztery lata, z coroczną weryfikacją i sprawozdaniem dla parlamentu, a wielkość alokowanych środków (głównie w ramach pomocy rozwojowej), które zostały zagwarantowane przez rząd włoski wynosi 5,5 mld euro⁶⁴.

Plan Mattei dla Afryki obejmuje zasadniczo dwie kategorie celów. Pierwszy z nich skoncentrowany jest na bezpieczeństwie i ma na celu rozwiązanie problemu nielegalnej imigracji bezpośrednio u źródła, tzn. poprzez inwestycje w krajach pochodzenia imigrantów. Druga kategoria dotyczy aspektu gospodarczo-handlowego, tj. promowania wspólnego z krajami afrykańskimi rozwoju gospodarczego i społecznego oraz wspólnej odpowiedzialności za stabilność i bezpieczeństwo z punktu widzenia gospodarki, energii, klimatu i żywności⁶⁵.

Plan Mattei przewiduje partnerstwo gospodarcze publiczno-prywatne z silnym udziałem sektora prywatnego, na czele z 12 wiodącymi firmami inwestycyjnymi (m.in. takimi jak energetyczne ENI i ENEL oraz zbrojeniowe Leonardo i Fincantieri) w pięciu obszarach: edukacja i szkolenia zawodowe, ochrona zdrowia, dostęp do wody, źródła energii i rolnictwo. Z ogólnej kwoty 5,5 mld euro przeznaczonych na finansowanie

⁶² S. Del Giudice, *Africa e Medio Oriente*, [w:] *La via italiana alle relazioni internazionali. La Lezione di Enrico Mattei*, red. L. Pinasco, Milano 2023, s. 145-157.

⁶³ K. Mezran, A. Pavia, *Giorgia Meloni's Foreign Policy and the Mattei Plan for Africa. Balancing Development and Migration Concerns*, „IAI Commentaries” 2023, no. 36, s. 1-5, [online] <https://www.iai.it/en/publicazioni/giorgia-melonis-foreign-policy-and-mattei-plan-africa>, 14 X 2024.

⁶⁴ *Schema di DPCM di adozione del Piano strategico Italia-Africa: Piano Mattei*, Senato della Repubblica, Servizio Studi, Ufficio politica estera e difesa, Dossier n. 324, 23 VII 2024, [online] <https://www.senato.it/service/PDF/PDFServer/BGT/01425192.pdf>, 14 X 2024.

⁶⁵ U. Marengo, *Accentrare o delegare? Il dilemma della governance del Piano Mattei e della cooperazione Italiana*, „AffarInternazionali” 2024, 3 X, [online] <https://www.affarinternazionali.it/accentrare-o-delegare-il-dilemma-della-governance-del-piano-mattei-e-della-cooperazione-italiana/>, 15 X 2024.

planu 2,5 mld euro będzie pochodziło z Włoskiego Funduszu Współpracy Rozwojowej, a 3 mld euro z Włoskiego Funduszu Klimatycznego. Plan przewiduje na wstępie zaangażowanie środków w projekty „pilotażowe” w dziewięciu krajach afrykańskich, istotnych z punktu widzenia włoskich interesów (kwestie nielegalnej imigracji lub dostawy surowców). Są to: Algieria, Maroko, Tunezja, Egipt, Etiopia, Wybrzeże Kości Słoniowej, Kenia, Demokratyczna Republika Konga i Mozambik. Wśród nich można wyróżnić kraje, które od lat są głównymi odbiorcami włoskiej pomocy rozwojowej w różnej postaci (Tunezja, Mozambik i Etiopia). W ramach projektów pilotażowych planowane są m.in.: rozwój ochrony zdrowia w Wybrzeżu Kości Słoniowej, uniwersyteckie centrum rozwoju doskonałości w Maroku, satelitarny monitoring upraw rolniczych w Algierii, centrum eksportu rolno-spożywczego w Mozambiku, rozwój studni i sieci wodnych w Kongo oraz odbudowa środowiska naturalnego w Etiopii. W dziedzinie sektora energetycznego plan stawia na projekty dotyczące energii odnawialnych (np. rozwój biopaliw w Kenii), ale także tradycyjne połączenia energetyczne między Włochami a krajami Afryki Północnej (dokończenie projektu Elmed – linii łączącej Włochy i Tunezję)⁶⁶.

Celem dalekosiężnym planu Mattei – według dotychczasowych publicznych deklaracji przedstawicieli Włoch – jest prowadzenie solidarnej polityki zagranicznej, zorientowanej na współpracę i handel z krajami afrykańskimi, ale zawsze zgodnej z włoskimi interesami narodowymi. Nie da się ukryć, że za planem kryje się także zainteresowanie Włoch (o czym wspomniano już wyżej) zbudowaniem w przyszłości ważnego centrum pośrednictwa i przesyłu energii z Afryki do państw Unii Europejskiej. Półwysep Apeniński wraz z przyległymi akwenami morskimi miałby się stać swoistym hubem energetycznym. Można skonstatować, że plan Mattei służy Włochom jako instrument do ustanowienia trwałego partnerstwa z państwami afrykańskimi, ale także do konsolidacji ich wiodącej roli w kontekście europejskim, zwłaszcza w zakresie rozwiązania problemu nielegalnej imigracji do Europy⁶⁷.

PROMOCJA PLANU MATTEI I MOŻLIWOŚCI JEGO REALIZACJI

Międzynarodowa promocja planu Mattei odbyła się podczas szczytu ministerialnego Włochy-Afryka w Rzymie w dniach od 28 do 29 stycznia 2024 roku. Zgromadził on przedstawicieli 46 krajów afrykańskich, w tym 21 szefów państw i rządów, najważniejszych przedstawicieli wszystkich instytucji Unii Europejskiej (obecna była przewodnicząca Komisji, przewodnicząca Parlamentu oraz przewodniczący Rady UE) oraz przedstawicieli większości organizacji regionalnych z Afryki (w tym kierownictwo Unii Afrykańskiej) i społeczeństwa obywatelskiego. Pozytywne i krytyczne komentarze zebrane podczas tego spotkania (m.in. brak szerszych konsultacji jego założeń

⁶⁶ G. Perletta, *Il partenariato Italia-Africa: obiettivi strategici del piano Mattei*, „Osservatorio Strategico” 2024, no. 3, s. 21-22, [online] https://www.difesa.it/assets/allegati/46730/os_03_2024_web.pdf.

⁶⁷ Tamże, s. 23-24.

z bezpośrednio zainteresowanymi krajami afrykańskimi) pozwoliły rządowi włoskiemu wprowadzić pewne korekty, które zostały ostatecznie przyjęte w fazie implementacji ustawowej planu w połowie 2024 roku oraz w toku dodatkowych konsultacji z organizacjami pozarządowymi⁶⁸.

Należy zauważyć, że Włochy – z uwagi na skromność środków będących w ich dyspozycji, a także złożoność problemów i wyzwań w obszarze Afryki, których skutki pośrednio dotyczą Europę – starają się nadać planowi Mattei dla Afryki charakter bardziej europejski i globalny, m.in. przez zaangażowanie Unii Europejskiej oraz grupy G7. Szef włoskiej dyplomacji Antonio Tajani w dniu oficjalnej prezentacji 29 stycznia 2024 roku powiedział nawet, że plan Mattei stanowi część kompleksowej strategii w postaci europejskiego Planu Marshalla dla Afryki⁶⁹. Na aspekt związany z europeizacją planu Mattei zwraca uwagę wielu ekspertów, a bezpośrednio zaangażowanie w promocję projektu najważniejszych przedstawicieli instytucji europejskich (na etapie publicznego ogłoszenia), służy prawdopodobnie właśnie temu celowi⁷⁰. Wydaje się, że na poziomie operacyjnym konieczne jest skuteczne połączenie planu Mattei z programem inwestycyjnym Komisji Europejskiej Global Gateway (2021-2027), w którym prawie połowę środków przeznaczono dla Afryki (150 mld euro). Tworzyłoby to niezbędny bodziec do zmobilizowania inwestycji na dużą skalę wzmacniających afrykańskie gospodarki. Włochy w tym wypadku mogłyby odegrać proaktywną rolę i zdyskontować pozytywną opinię, którą cieszą się w wielu państwach afrykańskich. Byłaby to również okazja do zademonstrowania uznanej i skonsolidowanej wiedzy specjalistycznej w zakresie różnych programów pomocowych w oparciu o praktyczne doświadczenia podmiotów włoskich działających w Afryce. Włoskie władze mogłyby także skoncentrować się na budowaniu silnych i wiarygodnych partnerstw w konkretnych sektorach w imieniu całej Unii Europejskiej. O skali zaangażowania UE we włoski plan zadecydują najbliższe miesiące po rozpoczęciu działania nowej Komisji Europejskiej pod koniec 2024 roku⁷¹.

Uruchomienie planu Mattei zbiegło się z rokiem przewodnictwa Włoch w grupie G7, a Rzym wielokrotnie podkreślał wcześniej gotowość do umieszczenia współpracy

⁶⁸ F. Simonelli, M.L. Fantappiè, L. Goretti, *The Italy-Africa Summit 2024 and the Mattei Plan. Towards Cooperation between Equals?*, „IAI Commentaries” 2024, no. 24, s. 1-5, [online] <https://www.iai.it/en/pubblicazioni/italy-africa-summit-2024-and-mattei-plan-towards-cooperation-between-equals>, 14 X 2024.

⁶⁹ *Piano Mattei: Tajani, parte di Piano Marshall europeo, favorire crescita di tutto il continente*, „Agenzia Nuova” 2024, I 29 [online] <https://www.agenzianova.com/a/65b89ff1958d85.31664181/4802858/2024-01-30/piano-mattei-tajani-parte-di-piano-marshall-europeo-favorire-crescita-di-tutto-il-continente>, 15 XI 2024.

⁷⁰ J.-P. Darnis, *The Meloni Government's „Mattei Plan”: towards an African Policy for Italy?*, „Notes de la FRS” 2024, 4 IV, [online] <https://www.frstrategie.org/en/publications/notes/meloni-government-s-mattei-plan-towards-african-policy-italy-2024>, 15 X 2024; E. Poli, *The Italian Piano Mattei. Unlocking the Role of Green Energy among Security Issues, Economic Development and Migration Control*, „CepAdhoc Network” 2024, no. 2, [online] https://www.cep.eu/fileadmin/user_upload/cep.eu/Studien/cepAdhoc_Italian_Piano_Mattei/cepAdhoc_Italian_Piano_Mattei.pdf, 13 X 2024.

⁷¹ *Il Piano Mattei: rilanciare l'Africa policy dell'Italia*, Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale, Roma 2024, s. 13-14, [online] https://www.esteri.it/wp-content/uploads/2024/07/ISPI_FPC-Piano-Mattei.pdf, 15 X 2024.

z państwami Afryki wśród priorytetów politycznych tego forum. Zrealizowane w 2024 roku spotkania (zarówno na najwyższym szczeblu, jak i spotkania ministerialne) potwierdzają fakt, że włoskie władze przypisują kluczową rolę kwestii rozwoju stosunków z Afryką i traktują prezydencję w G7 jako okazję do nadania treści zobowiązaniom wyrażonym na szczycie ministerialnym Włochy-Afryka w styczniu 2024 roku w Rzymie. Świadectwem tego był szczyt przywódców G7 pod egidą włoskiej premier Giorgii Meloni, który odbył się w Apulii (Borgo Egnazia) od 13 do 15 czerwca 2024 roku. Potwierdził on determinację włoskich przywódców do promocji planu Mattei na szczeblu międzynarodowym oraz wolę rozwoju współpracy z Afryką, czego wyrazem było zaproszenie przywódców wiodących państw afrykańskich i przedstawicieli Unii Afrykańskiej do udziału, w charakterze obserwatorów, w różnych sesjach oficjalnego programu szczytu G7, a także w spotkaniach dodatkowych poświęconych kwestiom dotyczącym kontynentu. Warto zaznaczyć, że przy tej okazji zadeklarowano fundusze w wysokości 320 mln euro na projekty infrastrukturalne w Afryce (wniesione przez Włochy, UE i Stany Zjednoczone) w ramach Partnerstwa na rzecz Globalnej Infrastruktury i Inwestycji (PGII) – wspólnej inicjatywy G7 na rzecz rozwoju infrastruktury w krajach rozwijających się. Tym samym Włochom udało się znaleźć synergii między głównymi celami planu Mattei a już istniejącymi inicjatywami G7⁷². Wydaje się, że forum najbogatszych państw świata może być także płaszczyzną do dalszych działań promujących włoski plan. W tym kontekście należy postrzegać oferowane wsparcie w ramach ważnych inicjatyw przygotowanych w ostatnich miesiącach przez niektórych afrykańskich przywódców. Może to być także okazja do wprowadzenia planu Mattei np. w orbitę działania grupy G20⁷³.

ZAKOŃCZENIE

Basen Morza Śródziemnego stał się w ciągu ostatnich 10 lat (przynajmniej od 2012 roku) priorytetowym obszarem włoskiej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. Wpłynęło na to szereg czynników: ogólna ewolucja sytuacji międzynarodowej spowodowana agresywną polityką Federacji Rosyjskiej w Europie Wschodniej, skoncentrowanie działań i uwagi NATO i UE na tym obszarze kosztem Europy Południowej i jej najbliższego sąsiedztwa, a także znaczący wzrost destabilizacji całego regionu Morza Śródziemnego, Afryki i Bliskiego Wschodu oddziaływujący negatywnie i wieloaspektowo na sytuację geostrategiczną Włoch w wymiarze bezpieczeństwa, politycznym i gospodarczym. Destabilizacja ta zagroziła w sposób bezpośredni żywotnym interesom strategicznym Włoch, państwa pozbawionego bogactw naturalnych i zdanego na import surowców energetycznych, a gospodarczo zależnego w znaczącym stopniu od eksportu i importu towarów przewożonych drogą morską przez Morze Śródziemne i połączone z nim akweny. Na dodatek kryzys migracyjny, wywołany niestabilną sytuacją państw

⁷² V. Giardina, *Il G7 guarda all'Africa. E sostiene il Piano Mattei*, „Prosperità” 2024, 1 VII, [online] <https://www.aics.gov.it/oltremare/articoli/prosperita/il-g7-guarda-allafrica-e-sostiene-il-piano-mattei/>, 15 X 2024.

⁷³ *Il Piano Mattei: rilanciare...*

Afryki Północnej i Subsaharyjskiej, a także rozwijającymi się konfliktami na tym obszarze i na Bliskim Wschodzie, dotknął w sposób szczególny państwo włoskie, a napływ nielegalnych imigrantów okazał się ogromnym problemem wewnętrznym trudnym do efektywnego rozwiązania we współpracy z UE. Z uwagi na proliferację zagrożeń dla bezpieczeństwa Włoch i terytorialne rozszerzenie zjawisk niekorzystnych dla interesów Rzymu obszar działania włoskiej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa w regionie z biegiem lat uległ znacznemu rozszerzeniu od euro-śródziemnomorskiego formatu (wyznaczonego misją pogrążonej w inercji Unii na rzecz Morza Śródziemnego) do dynamicznie interpretowanego obszaru „rozszerzonego Morza Śródziemnego” i Afryki. Koncepcja ta wyrażająca początkowo operacyjne teatry morskiego bezpieczeństwa Włoch została rozciągnięta także na ochronę i promocję polityczno-gospodarczych interesów i wpływów Rzymu. Po agresji Rosji na Ukrainę i wybuchu nowego konfliktu na Bliskim Wschodzie koncepcja „rozszerzonego Morza Śródziemnego” i Afryki stała się wyznacznikiem strategicznych interesów bezpieczeństwa Włoch z uwagi na dalszą destabilizację całego regionu. Z powodu ograniczonych środków i instrumentów, a także braku szerszego wsparcia ze strony sojuszników z UE i NATO działania włoskich władz skoncentrowane zostały na przeciwdziałaniu głównym zagrożeniom dla bezpieczeństwa Włoch: nielegalnej imigracji i zapewnieniu dostaw źródeł energii, które są podstawą gospodarki tego państwa. Te wyzwania skierowały szczególną uwagę Rzymu na Afrykę wchodzącą w skład dynamicznej koncepcji „rozszerzonego Morza Śródziemnego”. Zgłoszony pod koniec 2023 roku plan Mattei dla Afryki i zinstytucjonalizowany nieco wcześniej proces rzymski w sprawie migracji odpowiadają na te wyzwania i stanowią wyraz aktywnej interpretacji roli Włoch jako państwa – średniej potęgi na obszarze „rozszerzonego Morza Śródziemnego” i Afryki.

W odpowiedzi na postawione na początku pytanie badawcze o wskazanie interesów narodowych Włoch można je zdefiniować je następująco:

- stabilizacja państw objętych wieloletnimi kryzysami i zamachami stanu (Libia, państwa Sahelu i Rogu Afryki);
- zarządzanie i przeciwdziałanie nielegalnej imigracji w kierunku wybrzeży Włoch i tworzenie warunków społeczno-gospodarczych w krajach afrykańskich, aby imigracja stała się mniej opłacalna;
- zagwarantowanie eksploatacji i bezpiecznych dostaw źródeł energii (gaz, ropa naftowa, wódór) i metali rzadkich z obszaru Afryki;
- ochrona morskich tras handlowych i przesmyków między Morzem Śródziemnym a Atlantykiem z jednej strony a Oceanem Indyjskim z drugiej, w tym instalacji biegnących po dnie M. Śródziemnego; odbudowanie stabilizacji regionalnej poprzez promowanie zrównoważonego rozwoju społeczno-ekonomicznego państw afrykańskich, co przynosi korzystne efekty dla bezpieczeństwa i gospodarki Włoch.

Niewystarczający w stosunku do zasięgu działania i zakresu realizowanych celów potencjał wojskowy, polityczny i gospodarczy Włoch sprawia, że ambitny, dalekosiężny plan Mattei dla Afryki, opierający się na słusznych założeniach, może być efektywnie kontynuowany tylko przy szerszym zaangażowaniu organizacji międzynarodowych, których Włochy są aktywnym uczestnikiem. Pierwsze pozytywne efekty włączania UE

i G7 do tego planu, stanowiącego szczególnie wyraz realizacji włoskiej roli w regionie „rozszerzonego Morza Śródziemnego” i Afryki, były widoczne już w drugiej połowie 2024 roku. Od dalszej determinacji i siły przekonywania Włoch zależy, czy, po pierwsze, zawarte w planie Mattei zasady zostaną przyjęte jako wyznacznik nowego, „równoważonego” podejścia UE do współpracy z państwami afrykańskimi, a po drugie, czy uda się pozyskać sojuszników i wykorzystać istniejące instrumenty i środki finansowe na poziomie unijnym i w ramach G7 do realizacji celów samego planu. Sukces planu wymagał będzie także bardziej szczegółowych uzgodnień z partnerami afrykańskimi, zarówno na szczeblu wielostronnym (Unia Afrykańska), jak i bilateralnym. Włoski plan Mattei posiada jednak potencjał rozwojowy na przyszłość i ma szansę stać się podstawą nowego podejścia krajów UE do Afryki⁷⁴.

BIBLIOGRAFIA

- Aran A., Brummer K., Smith K.E., *Introduction. New Directions in Foreign Policy Analysis*, „International Affairs” 2021, vol. 97, no. 2.
- Barana L., Scissa Ch., *Italia. Dossier Immigrazione*, „AffarInternazionali” 2024, 7 X, [online] <https://www.affarinternazionali.it/rivista/usa-presidential-election-2024-si-vota/>.
- Barlucchi P., *From Atalanta to Aspides. Old and New Challenges for EU Maritime Operations*, „IAI Commentaries” 2024, no. 12, [online] <https://www.iai.it/en/pubblicazioni/atalanta-aspides-old-and-new-challenges-eu-maritime-operations>.
- Bonavita U., *Il Corridoio South in Italia: importanza geopolitica e strategica*, „Osservatorio Strategico” 2024, no. 1, [online] https://www.difesa.it/assets/allegati/46730/os_01_2024_ita_web.2024.04.23.13.06.21.784.pdf.
- Brasioli D., *Italy's Stabilising Role in the „Wider Mediterranean”*, „NATO Defense College Foundation Paper” 2023, [online] <https://www.natofoundation.org/wp-content/uploads/2023/04/NDCF-Italys-stabilising-role-in-the-wider-Mediterranean-Paper-Brasioli-1.pdf>.
- Bressan M., *Le sfide multidimensionali alla sicurezza marittima nell'area del Mediterraneo allargato: la tutela degli interessi marittimi nazionali e la catena di valore marittima*, „La Comunità Internazionale” 2023, no. 26.
- Brighi E., Giusti S., *L'azione della diplomazia Italiana nella crisi ucraina: i costi della continuità*, [w:] *Politica in Italia. I fatti dell'anno e le interpretazioni*, red. F. Genovese, S. Vassallo, Bologna 2023.
- Calchi Novati G.P., *L'Africa d'Italia. Una storia coloniale e postcoloniale*, Roma 2021.
- Carbone G., *L'Italia in Africa: ragioni, progetti e interrogativi sul possibile rilancio*, „Commentary Isponline.it” 2023, 11 VII, [online] <https://www.isponline.it/it/pubblicazione/litalia-in-africa-ragioni-progetti-e-interrogativi-sul-possibile-rilancio-135182>.
- Chirico G., *L'Italia e il Mediterraneo*, [w:] *Geopolitica e strategia. L'Italia nel Mediterraneo allargato*, red. L. Di Biella [et al.], Modena 2024.

⁷⁴ J.P. Darnis, *Piano Mattei, e ora? Le condizioni per attuare una „politica africana” dell'Italia*, „LUISS School of Government Policy Brief” 2024, no. 1, s. 3-4, [online] https://sog.luiss.it/sites/sog.luiss.it/files/24_01_LUISS_SOG_policybrief_0.pdf, 15 X 2024.

- Commercio estero e attività internazionali delle imprese. Annuario 2024*, Istituto Nazionale di Statistica (ISTAT), [online] https://annuarioistatice.istat.it/italia/anal_geo.html#.
- Coralluzzo V., *La politica estera dell'Italia repubblicana (1946-1992). Modello di analisi e studio di casi*, Milano 2000.
- Coticchia F., Mazziotti di Celso M., *Still on the Same Path? Italian Foreign and Defence Policy in the Enlarged Mediterranean*, „Mediterranean Politics” 2024, 10 I, [online], <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13629395.2023.2294252?src=exp-la>.
- Daga G., *Global Powers and the Wars of Narratives. China, Russia and the US Navigating Transitions in the Middle East and Africa*, [w:] *Mediterranean Transitions from the Gulf to the Sahel. The Role of Italy and the EU*, red. G. Daga, P.P. Raimondi, Roma 2024.
- Darnis J.P., *La dimensione europea del Libro Bianco*, [w:] *Il Libro bianco: una strategia per la politica di difesa dell'Italia*, red. A. Marrone, Istituto Affari Internazionali, „Documenti IAI” 2015, no. 9, [online] <https://www.iai.it/sites/default/files/iai1509.pdf>.
- Darnis J.P., *Piano Mattei, e ora? Le condizioni per attuare una „politica africana” dell'Italia*, „LU-ISS School of Government Policy Brief” 2024, no. 1, [online] https://sog.luiss.it/sites/sog.luiss.it/files/24_01_LUISS_SOG_policybrief_0.pdf.
- Darnis J.P., *The Meloni Government's „Mattei Plan”: towards an African Policy for Italy?*, „Notes de la FRS” 2024, 4 IV, [online] <https://www.frstrategie.org/en/publications/notes/meloni-government-s-mattei-plan-towards-african-policy-italy-2024>.
- Del Giudice S., *Africa e Medio Oriente*, [w:] *La via italiana alle relazioni internazionali. La Lezione di Enrico Mattei*, red. L. Pinasco, Milano 2023.
- Del Monte F., *La teoria del Mediterraneo allargato e la geopolitica classica in Italia*, „Difesaonline.it” 2022, 4 X, [online] <https://www.difesaonline.it/geopolitica/analisi/la-teoria-del-mediterraneo-allargato-e-la-geopolitica-classica-italia>.
- Dell'Era A., *Cooperative security: da approccio regionale a strumento per la competizione tra potenze?*, [w:] *La NATO verso il 2030. Continuità e discontinuità nelle relazioni transatlantiche dopo il nuovo Concetto Strategico*, red. G. Natalizia, L. Termine, Bologna 2023.
- Diodato E., *Allargato o allungato? Il Mediterraneo nella politica estera e di sicurezza dell'Italia repubblicana*, [w:] *La guerra ai confini d'Europa. Incognite e prospettive mediterranee per l'Italia*, red. E. Diodato, F. Guazzini, Milano 2014.
- Diodato E., Marchetti R., *Manuale di politica estera italiana*, Bologna 2023.
- Fantappiè M.L., *Conclusions: Italy in a Shifting Global Order*, [w:] *Mediterranean Transitions from the Gulf to the Sahel. The Role of Italy and the EU*, red. G. Daga, P.P. Raimondi, Roma 2024.
- Fasola N., Lucarelli S., *La politica estera «pragmatica» del governo Meloni: tra euronazionalismo, atlantismo e attivismo mediterraneo*, [w:] *Politica in Italia. Fatti dell'anno e le interpretazioni*, red. C. Moury, A. Pritoni, Roma 2024.
- Ferragamo M., *Russia's Growing Footprint in Africa*, „CFR Backgrounders” 2023, 28 XII, [online] <https://www.cfr.org/node/250245>.
- Geeconomia e sicurezza: implicazioni e scelte per l'Italia*, Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale, Roma 2023.
- Giannetti R., *Immigrati irregolari, Mediterraneo centrale resta la rotta più attiva. Esplode quella dell'Africa occidentale*, „Eunews” 2024, 14 VIII, [online] <https://www.eunews.it/2024/08/14/immigrati-irregolari-mediterraneo-africa/>.

- Giardina V., *Il G7 guarda all'Africa. E sostiene il Piano Mattei*, „Prosperità” 2024, I VII, [online] <https://www.aics.gov.it/oltremare/articoli/prosperita/il-g7-guarda-allafrica-e-sostiene-il-piano-mattei/>.
- Goretti L., Simonelli F., *Mediterraneo allargato: dalle primavere arabe al Piano Mattei*, „Affari Internazionali” 2024, no. 8, [online] <https://www.affarinternazionali.it/rivista/medio-riente-in-fiamme/>.
- Governo Italiano. Presidenza del Consiglio dei Ministri, Conferenza internazionale su sviluppo e migrazioni. Impegni e soluzioni condivise per il Mediterraneo e l'Africa, 2023, VII 23, [online], <https://www.governo.it/it/articolo/al-la-conferenza-internazionale-su-sviluppo-e-migrazioni-impegni-e-soluzioni-condivise-il>.
- Il Partenariato con l'Africa, Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale*, Roma 2020.
- Il Piano Mattei: rilanciare l'Africa policy dell'Italia*, Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale, Roma 2024, [online] https://www.esteri.it/wp-content/uploads/2024/07/ISPI_FPC-Piano-Mattei.pdf.
- Italy's Foreign Policy in the Twenty-First Century. The New Assertiveness of an Aspiring Middle Power*, red. G. Giacomello, B. Verbeek, Lanham 2011.
- Labanca N., *Oltremare. Storia dell'espansione coloniale italiana*, Bologna 2002.
- La politica dell'Italia in Africa. Contesto, interessi e scenari della presenza politica ed economica italiana nell'Africa Subsahariana. Rapporto ISPI per il Ministero degli Affari Esteri*, red. G. Carbone [et al.], Milano 2014.
- La sicurezza europea di fronte a crisi multidimensionali. Prospettive future e collocazione dell'Italia*, Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale, Roma 2023.
- La strategia italiana nel Mediterraneo. Stabilizzare le crisi e costruire un'agenda positiva per la regione*, Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale, Roma 2017, [online] <https://www.esteri.it/mae/resource/doc/2017/12/rapporto-med-maeci-ita.pdf>.
- Leto A., *I nuovi confini del Mediterraneo. Fra geopolitica e nuova cultura dell'acqua*, „Gnosis. Rivista Italiana di Intelligence” 2023, no. 1.
- Le missioni militari italiane in Africa*, [w:] *Rapporto Italia 2024 (36. Rapporto Italia). Percorsi di ricerca nella società italiana. Documento di sintesi*, „Eurispes.eu” 2024, 24 V, [online] <https://eurispes.eu/wp-content/uploads/2024/05/sintesi-colore-1.pdf>.
- Libro Bianco per la sicurezza internazionale e la difesa*, Il Ministro della Difesa, Roma 2015, [online] <https://flpdifesa.org/wp-content/uploads/2015/04/Libro-Bianco-2015.pdf>.
- Libro Bianco 2002*, Ministero della Difesa, Roma 2002, [online] https://files.studiperlapace.it/spp_zfiles/docs/20060816165432.pdf.
- Liorsi A., *Gli interessi nazionali e il Mediterraneo allargato*, [w:] *L'Italia è un Paese marittimo? Il pubblico potere nella protezione navale degli interessi nazionali*, red. G. Beffani, Trieste 2024.
- Liverani L., *Annuncio e promozione umana. Il ruolo essenziale nel mondo di 7mila missionari italiani*, „L'Avvenire” 2021, 28 X, [online] <https://www.avvenire.it/attualita/pagine/annuncio-cristiano-e-promozione-umana-il-ruolo-essenziale-e-silenzioso-dei-7-mila-missionari-italiani-nel-mondo>.
- Magnani A., *Migranti, le rassomiglianze di Meloni e Sanchez sui flussi „regolari”*, „Il Sole 24 Ore” 2024, 30 VIII, [online] <https://www.ilsole24ore.com/art/migranti-rassomiglianze-meloni-e-sanchez-flussi-regolari-AFQRAVbD>.

Manuale della politica estera italiana 1947-1993, red. L.V. Ferraris, Roma-Bari 1996.

Marengo U., *Accentrare o delegare? Il dilemma della governance del Piano Mattei e della cooperazione Italiana*, „AffarInternazionali” 2024, 3 X, [online] <https://www.affarinternazionali.it/accentrare-o-delegare-il-dilemma-della-governance-del-piano-mattei-e-della-cooperazione-italiana/>.

Martinelli G., *Le missioni militari italiane all'estero nel 2024*, „AnalisiDifesa.it” 2024, 8 IV, [online] <https://www.analisidifesa.it/2024/04/le-missioni-militari-italiane-allestero-nel-2024/>.

Mazziotti di Celso M., *La difesa italiana nel fianco Sud della NATO*, „Geopolitica.info” 2024, 11 VI, [online] <https://www.geopolitica.info/la-difesa-italiana-nel-fianco-sud-della-nato/>.

Mazziotti di Celso M., *La Strategia di Sicurezza e Difesa per il Mediterraneo e le priorità dello strumento militare Italiano*, „Geopolitica.info” 2022, 29 VI, [online] <https://www.geopolitica.info/strategia-sicurezza-difesa-mediterraneo/>.

Mezran K., Pavia A., *Giorgia Meloni's Foreign Policy and the Mattei Plan for Africa. Balancing Development and Migration Concerns*, „IAI Commentaries” 2023, no. 36, [online] <https://www.iai.it/en/pubblicazioni/giorgia-melonis-foreign-policy-and-mattei-plan-africa>.

Moroni S., Rognoni M.S., *Politica e politiche dell'Italia in Africa, 2008-2018*, [w:] *Migrazioni in Italia: oltre la sfida. Per un approccio interdisciplinare allo studio delle migrazioni*, red. G. Bulli, A. Tonini, Firenze 2021.

Non moriremo guardiani di spiaggia. L'Italia e il Mare, „Limes” 2020, no. 10.

Osservatorio Economico. Africa, Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale, 8 X 2024, [online] https://www.infomercatiesteri.it/public/osservatorio/schede-aree-geografiche/Indicatori%20%20Africa_08_10_2024_1728368657.pdf.

Parigi G., *NATO and the Southern Neighbourhood. Challenges and Opportunities for Italy*, „IAI Commentaries” 2024, no. 45, [online] <https://www.iai.it/sites/default/files/iai-com2445.pdf>.

Perletta G., *Il partenariato Italia-Africa: obiettivi strategici del piano Mattei*, „Osservatorio Strategico” 2024, no. 3, [online] https://www.difesa.it/assets/allegati/46730/os_03_2024_web.pdf.

Piano Mattei: Tajani, parte di Piano Marshall europeo, favorire crescita di tutto il continente, „Agenzia Nuova” 2024, I 29 [online] <https://www.agenzianova.com/a/65b89ff1958d85.31664181/4802858/2024-01-30/piano-mattei-tajani-parte-di-piano-marshall-euro-peo-favorire-crescita-di-tutto-il-continente>.

Pietras J.Z., *Pojęcie i klasyfikacja ról międzynarodowych*, Lublin 1989.

Poli E., *The Italian Piano Mattei. Unlocking the Role of Green Energy among Security Issues, Economic Development and Migration Control*, „CepAdhoc Network” 2024, no. 2, [online] https://www.cep.eu/fileadmin/user_upload/cep.eu/Studien/cepAdhoc_Italian_Piano_Mattei/cepAdhoc_Italian_Piano_Mattei.pdf.

Ramoino P.P., *Fondamenti di strategia navale*, Roma 1999.

Ravazzolo G., *Le missioni internazionali 2024: quanti e dove sono i militari italiani*, „AffarInternazionali”, 2024, 25 IV, [online] <https://www.affarinternazionali.it/le-missioni-internazionali-2024-quanti-e-dove-sono-i-militari-italiani/>.

- Sabatino E., *The Innovations of the Italian White Paper. Defence Policy Reform*, Istituto Affari Internazionali, „IAI Working Papers” 2017, no. 34, [online] <https://www.iai.it/sites/default/files/iaiw1734.pdf>.
- Sassi F., *Diplomazia energetica italiana nel continente africano*, Istituto per gli Studi di Politica Internazionale (ISPI), „Sicurezza energetica” 2024, no. 9, [online] https://www.parlamento.it/application/xmanager/projects/parlamento/file/repository/affariinternazionali/osservatorio/focus/ISPI_FOCUS_SE_09.pdf.
- Schema di DPCM di adozione del Piano strategico Italia-Africa: Piano Mattei*, Senato della Repubblica, Servizio Studi, Ufficio politica estera e difesa, Dossier n. 324, 23 VII 2024, [online] <https://www.senato.it/service/PDF/PDFServer/BGT/01425192.pdf>.
- Scissa Ch., *Italy's Migration Policies Amidst Climate Change. An Assessment*, „IAI Commentaries” 2024, no. 53, [online] <https://www.iai.it/sites/default/files/iaicom2453.pdf>.
- Simonelli F., Fantappiè M.L., Goretti L., *The Italy-Africa Summit 2024 and the Mattei Plan. Towards Cooperation between Equals?*, „IAI Commentaries” 2024, no. 24, [online] <https://www.iai.it/en/publicazioni/italy-africa-summit-2024-and-mattei-plan-towards-cooperation-between-equals>.
- Strategia di sicurezza e difesa per il Mediterraneo*, Ministero della Difesa, Roma 2022.
- Strzałka K., *Ewolucja polityki zagranicznej Włoch po agresji Rosji na Ukrainę. Aspekty wewnętrzne i geopolityczne*, „Politeja” 2024, nr 1 (88/2).
- Tshuma D., *Regional Reconfigurations and Geopolitical Shifts in Sahel and Mediterranean*, [w:] *Mediterranean Transitions from the Gulf to the Sahel. The Role of Italy and the EU*, red. G. Daga, P.P. Raimondi, Rome 2024.
- Varsori A., *Dalla rinascita al declino. Storia internazionale dell'Italia repubblicana*, Bologna 2022.
- Venturi B., *Africa and Italy's Relations After the Cold War*, [w:] *Africa and the World*, red. D. Nagar, Ch. Mutasa, Cham 2018.
- Zajac J., *Role międzynarodowe państwa średniego – aspekty teoretyczne*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2013, nr 4.
- Zajac J., *Teoria ról międzynarodowych*, [w:] *Teorie i podejście badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, red. R. Zięba, S. Bieliński, J. Zajac, Warszawa 2015.
- Zampieri F., Ghermandi D., *Rethinking Italy's 'Enlarged Mediterranean'*, „Commentary Ispionline.it” 2024, 11 VI, [online] <https://www.ispionline.it/en/publication/rethinking-italys-enlarged-mediterranean-176932>.
- Zaurrini M., *Commercio, investimenti e presenza economica italiana in Africa: come sta cambiando?*, „Commentary Ispionline.it” 2023, 12 VII, [online] <https://www.ispionline.it/it/publicazione/commercio-investimenti-e-presenza-economica-italiana-in-africa-come-sta-cambiando-135205>.

Krzysztof STRZAŁKA – doktor, adiunkt w Instytucie Studiów Europejskich UJ, politolog i historyk, zawodowy dyplomata. Specjalizuje się w analizie polityki zagranicznej Włoch i Stolicy Apostolskiej, a także w problematyce krajów basenu Morza Śródziemnego oraz Europy Środkowo-Wschodniej.